

Nummer 3

HET LAND VAN HERLE

Historisch
tijdschrift
voor Parkstad
Limburg

2014

Foto omslag: SDAP-politica Marie Geys-Rappange in 1930.

INHOUD

Oorlogsburgemeester van Hoensbroek, M.J.A.A. le Haen Door Paul Borger	97
De kalknijverheid in Voerendaal 1916 – 1969: Kunderberg, Bergseweg, Colmont, Winthagen, Ransdaal en de Gewanden Door Hans Thissen	107
Maria Sara Geijs-Rappange, SDAP-politica in Limburg Door Marcel Krutzen	129
Aangestipt... Door Koos Linders en Anita Quaedackers	138

OORLOGSBURGEMEESTER VAN HOENSBROEK, M.J.A.A. LE HAEN

Door Paul Borger*

Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog was de heer J.H. Martin burgemeester van Hoensbroek. Op 22 december 1943 werd deze per direct ontslagen omdat hij ronduit weigerde om het Gemeentelijk Gasbedrijf Hoensbroek over te dragen aan Limagas N.V. in Maastricht. De directeur van Limagas N.V. was een N.S.B.-er. "Zolang de macht mij de broekspijpen uitloopt dankzij de Duitsers, neem ik een dergelijk besluit niet. Ik wens later niet de naam te hebben het Gemeentelijk Gasbedrijf te hebben verkwanseld", zo luidde de argumentatie van de heer J.H. Martin. Wethouder J.H. Boshouwers werd toen als waarnemend burgemeester aangesteld.

Vanuit het bestuurscentrum in Den Haag stelde de Commissaris-generaal voor Bestuur en Justitie, de heer Wimmer, met ingang van 22 februari 1944 de heer M.J.A.A. le Haen aan als burgemeester van Hoensbroek. Op 30 maart 1944 om 15.00 uur werd hij geïnstalleerd in de raadszaal. ¹

De installatieplechtigheid in de raadszaal van de gemeente Hoensbroek.

Links van Le Haen (staand) zit graaf M. d'Ansembourg.

M.J.A.A. le Haen

Marie Joseph Antoine Alphonse le Haen (Funs) werd op 4 maart 1900 te Sittard geboren. Zijn ouders waren Jan Joseph le Haen, geboren in Sittard en de 14 jaar jongere Maria Sassen, geboren in Halsteren, Noord Brabant. In Sittard ging hij naar de lagere school, doorliep het Gymnasium en in Weert bezocht hij het Bisschoppelijk College.

Van 1920 tot 1922 was hij ambtenaar bij het Gemeente Elektriciteitsbedrijf en ambtenaar ter Secretarie in Sittard. Van 1922 tot 1925 was hij werkzaam als beambte (verbandmeester) op de mijn St. Nicola te Luik in België en van

R.K. Jongemannvereniging Eygelshoven

1925 tot 1939 was hij beambte was bij de mijn "Laura en Vereeniging" in Eygelshoven.

Op 11 mei 1934 trouwde Le Haen met de 22 jarige Helena Josephina (Leny) Bresser geboren in Eygelshoven. Ze betrokken een woning in de Kerkra-derstraat 15 in Eygelshoven. Het echtpaar kreeg hier al snel twee kinderen: Marlene Augustina Johanna Rosalia op 10 maart 1935 en Johnny Marie Resie Salvator August op 19 april 1937.²

Burgemeester van Eygelshoven

In 1939 werd hij als ambtenaar bij de mijn "Laura en Vereeniging" in Eygelshoven ontslagen vanwege zijn lidmaatschap van de N.S.B. en wegens economische spionage. Na zijn ontslag baatte hij een café-restaurant uit in de Laurastraat 73 in Eygelshoven.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1931 kozen de Eygelshovenaren hem als raadslid. Gedurende twee jaar fungeerde hij als wethouder-locoburgemeester van de gemeente Eygelshoven. In 1935 werd hij in de raad herkozen en in 1939 kreeg zijn partij met lijst 8 167 stemmen; 12% van het totaal aantal kiezers. Dit aantal stemmen was meer dan voldoende om weer in de raad te komen. Vlak voor de inval van de Duitsers volgde burgemeester Boijens van Eygelshoven de instructie op om alle openbare verkeersborden te

verwijderen, zodat deze de Duitsers als ze binnenvielen niet meteen de weg zouden wijzen. Ook nadat de bezetter een aantal keren het bevel had gegeven om de borden te herplaatsen, bleef hij dit pertinent weigeren. Hij was een burgemeester die de bezetter tegenwerkte en uitdaagde. Dit was voldoende reden om hem op te pakken. Nadat burgemeester Mr. H.J. Boijens op 25 november 1940 door de Duitse Sicherheitspolizei was gearresteerd, werd hij eerst in "Einzelfhaft" geplaatst om hem klein te krijgen. Zoals wettelijk bepaald werd eerst locoburgemeester H.J. van den Camp de plaatsvervangende burgemeester en op 15 mei 1941 werd Le Haen als waarnemend burgemeester aangewezen door de Commissaris in de Provincie Limburg. Burgemeester Boijens werd op 12 mei 1941 vrijgelaten en moest gedurende de oorlog op non-actief blijven. Direct na de bevrijding werd hij weer in zijn ambt hersteld als burgemeester van Eygelshoven.

In zijn eerste raadsvergadering als waarnemend burgemeester op dinsdag 27 mei 1941 hield Le Haen een rede waarin hij aangaf dat hij in de voorbije jaren openlijk had uitgedragen een vurig nationaalsocialist te zijn en dit ook voornemens was te blijven. Veel inwoners in Eygelshoven juichten zijn benoeming toe, anderen daarentegen wezen deze, al dan niet openlijk, af. "De grote principiële verschillen behoeven", aldus de spreker, "niet te interferen met de belangen van Eygelshoven, van Limburg en van het Nederlandse volk."

Als waarnemend burgemeester kreeg hij niet het volledige burgemeestersalaris en financieel had hij het niet breed. Hij klopte bij allerlei instanties aan voor meer salaris, maar dit lukte in eerste instantie niet. In antwoord op een bedelbrief aan de commissaris der Provincie Limburg, graaf Marchant et d'Ansembourg schreef deze op 29 november 1941 dat hij via drie afzonderlijke kanalen contacten had gelegd om dit alsnog te regelen. Om hem meteen te kunnen helpen, maakte d'Ansembourg van zijn privérekening 300 gulden over met de boodschap dat indien er financiële verbetering zou intreden, het hem aangenaam zou zijn het bedrag in termijnen terug te krijgen. De brief eindigt met "Hou zee!", de groetformule van de N.S.B. Nadat al deze pogingen op niets waren uitgelopen, werd in overleg met de Commissaris-generaal voor Bestuur en Justitie, de heer Wimmer, besloten om Le Haen op 9 december 1941 te benoemen als burgemeester voor een periode van zes jaar met jaarsalaris van Fl. 3.570,- vermeerderd met een kindertoeslag van Fl. 214,20 en verminderd met een bedrag van Fl. 350,- voor het gebruik van een ambtswoning.

Op zaterdag 20 december 1941 om vier uur 's middags vonden in de raadszaal van de gemeente Eygelshoven de officiële installatieplechtigheid met aansluitend een receptie plaats. Hierbij was ook zijn 'vriend', Commissaris der Provincie Limburg graaf M. d'Ansembourg, aanwezig die hem een warm hart toedroeg en deze benoeming ook geregeld had.

Op vrijdag 14 augustus 1942 verwelkomde hij N.S.B.-leider Anton Mussert

Marie Joseph Antoine Alphonse le Haen

die eerst Kerkrade en later die dag Eygelshoven bezocht. Mussert werd ontvangen in het lokale N.S.B.-hoofdkwartier gelegen in de Laurastraat 39, het huidige café-restaurant en hotel "De Posthoorn".

In zijn vrije tijd mocht Le Haen graag op wild jagen en hij had dan ook een jachtgebied in pacht in de buurt van Slenaken. Hij kwam daar regelmatig bij een boer die net als hij wel voor de 'nieuwe orde' voelde.

Wat is er voorgevallen in Eygelshoven?

Was Le Haen een gevaarlijk persoon of was hij slechts voorzichtig in deze jaren waarin de tegenstellingen in de maatschappij groeiden? Hoe dan ook, meteen na zijn benoeming tot burgemeester ging hij langs bij de wapenkamer van de gemeentepolitie van Eygelshoven. Van daar nam hij een F.N. pistool kaliber 9 mm en 39 bijbehorende patronen mee. Ondanks herhaaldelijke verzoeken van de politie hiertoe leverde hij dit wapen en de munitie niet in. Op 19 juli 1944 verzocht het directoraat van politie gelegen in Tilburg hem dringend om de spullen alsnog in te leveren.

De heer Le Haen was sedert 11 april 1934 een fanatiek lid van de N.S.B. Hij heeft in deze beweging de functie bekleed van groepsleider en -adviseur. Daarnaast was hij lid van het Nederlands Arbeiders Front en van de Winterhulp. Tijdens de oorlog was hij districtleider van Frontzorg in Limburg. Frontzorg was een organisatie die voedselpakketten, sigaretten en post naar Nederlandse vrijwilligers in Duitse krijgsdienst stuurde.

In de periode vóór 10 mei 1940 trad hij nog vrij rustig op tijdens de gemeenteraadsvergaderingen. Na de inval van de Duitsers veranderde dit echter al snel. Tijdens de eerste raadsvergadering na de inval op 16 juli 1940 reageerde hij heftig en op agressieve toon op de rede van burgemeester Boijens waarin deze de teloorgegane vrijheid gedenkt en hulde brengt aan het koningshuis. Le Haen deed daarbij beledigende uitspraken over het koningshuis. Op 6 november 1940 eiste hij dat de huishoudschool per direct aangewezen zou worden als nieuwe Duitse school: "als het een Engelse school zou zijn geweest, was het allang besloten". Ook gaf hij aan dat niet alleen Duitse kinderen deze school mochten bezoeken en stelde voor maar gelijk een grotere school te bouwen. De Duitse school ging inderdaad al in december 1940 van start. Hij zou ook graag zien dat de foto's van de leden van het koninklijk huis uit de raadzaal en het gemeentehuis verwijderd werden: "deze ereplaats is niet bestemd voor personen die hun eigen landgenoten bombarderen". De burgemeester weigerde dit en Le Haen meende te moeten opmerken dat het zo maar eens zou kunnen gebeuren dat een 50-tal W.A.-leden van de N.S.B. de foto's zou komen "opruimen". De burgemeester glimlachte geringschattend over deze opmerking en zweeg.

Nadat burgemeester Boijens was gearresteerd, verzocht de plaatselijke N.S.D.A.P. de gemeenteraad om de ambtswoning te mogen huren. De gemeenteraad stemde hier in eerste instantie mee in om daarmee loyaliteit aan de Duitse instanties te tonen. Dit besluit werd onder druk van Gedeputeerde Staten van Limburg echter weer ingetrokken. Omdat Le Haen op dat moment net geïnstalleerd was als burgemeester greep hij zijn kans en verhuisde met zijn gezin naar de vroegere ambtswoning van oud-bur-

meester Boijens, gelegen in de Hoofdstraat 95 in Eygelshoven.³ Omdat de vrouw van de burgemeester nu een groter huis kreeg, was het noodzakelijk dat er een meisje voor dag en nacht in dienst kwam. Na een advertentie in de krant werd deze vacature ingevuld.

Nu hij geen tijd meer had voor het café-restaurant werd dit verhuurd aan de heer J. Stouthart uit Eygelshoven en werd de vergunning verlengd.

Omdat het hoofd van de Luchtbeschermingsdienst, Ir. Dreissen, in de ogen van Le Haen niet functioneerde zei Le Haen letterlijk: "Ik verzeker u dat hij er uit wordt getrapt, dat kan namens mij aan hem medegedeeld worden." Le Haen betitelt zijn mederaadslid dhr. Frings als anti-nationaalsocialistisch en "pro Engelsch" en deze zou "umgeschult" moeten worden. Daarom is het ook niet verwonderlijk dat Le Haen H.M. de Koningin een deserteur noemde en in Eygelshoven een foto van haar vernielde.

Vanwege zijn relatie met 'kameraad' d'Ansembourg meende hij deze een brief te moeten sturen waarin hij verklikte dat oud burgemeester Boijens van Eygelshoven op kosten van de gemeente (à raison van fl. 250,-) rustig boerde in Schinnen en dat "Mr. J. Voncken uit Wylré, alhier werkzaam op de gemeentesecretarie, afwijzend staat tegenover de N.S.B.". Ook berichtte hij de S.D. dat in de 5e klas van de Mariaschool in Eygelshoven op het schoolbord geschreven stond "Holland is een heerlijk land" en dat binnenkort de langverwachte vliegtuigen landen. Ook gaf hij door dat op deze school geboden werd voor de inwoners van Eygelshoven die in 'Schutzhaft' genomen waren en voor ontslagen mijnwerkers. Het onderwijzend personeel zou zeer anti-Duits zijn en "verschillende gemeenteambtenaren luisteren naar de Engelse radio en ik meen er goed aan te doen U dit te melden". Ook gaf hij door dat de toenmalige secretaris van de Gemeente Sittard F. Ensink getrouwd was met een tot het christendom bekeerde jodin. Deze opsomming getuigt van niet al te frisse praktijken tijdens zijn 'regeerperiode'. En natuurlijk had hij ook wat uitgaven: bij de N.S.B.-winkel in Utrecht werd op kosten van de gemeente Eygelshoven een ingelijste foto van Mussert besteld voor fl. 30,-. Aan M. Nievelstein te Heerlen werd een bedrag van fl. 58,50 betaald voor een portret van A. Hitler en een half jaar later kocht hij bij deze Nievelstein een portret van "Hauptdienstleiter" Schmidt voor fl. 19,75.

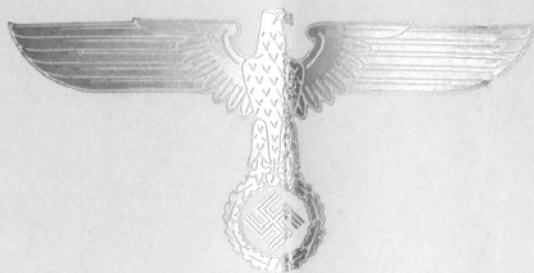
Na de oorlog betitelde een gemeenteraadslid uit Eygelshoven hem als een man van zeer laag allooi die van kroegbaas tot burgemeester werd gebombardeed. Volgens andere ingezetenen daarentegen was hij een van de betere burgemeesters die Eygelshoven gehad heeft.

Burgemeester van Hoensbroek

Omdat er in Hoensbroek een onwillige burgemeester weg moest en in Eygelshoven een burgemeester zat die hogerop wilde met meer salaris, was het voor Commissaris der Provincie Limburg graaf M. d' Ansembourg niet moeilijk om Le Haen naar Hoensbroek te laten komen.

Nadat hij in Eygelshoven per 16 maart 1944 eervol ontslagen was, kon hij dezelfde dag aan de slag in Hoensbroek. De jaarwedde werd op 3 april vastgesteld op fl. 5.850,- en de kindertoelage was fl. 175,50 per kind.

Als burgemeester van Hoensbroek werd Le Haen op 22 februari aangesteld,

Ich ernenne

Ich benoem

Bürgermeister M. J. A. A. Le Haen

**zum Bürgermeister in
Hoensbroek.**

**Diese Urkunde vollziehe
ich in der Erwartung, dass
der Ernannte getreu seinem
Diensteide seine Amtspflichten
gewissenhaft erfüllt und das
Vertrauen rechtfertigt, das
ihm durch diese Ernennung
bewiesen wird.**

**tot Burgemeester van
Hoensbroek.**

**Deze akte wordt door mij
geteekend in de verwachting,
dat de benoemde, in trouw
aan zijn diensteed, zijne amb-
telijke plichten nauwgezet zal
vervullen en het vertrouwen,
dat blijkens deze benoeming
in hem wordt gesteld, niet zal
beschamen.**

Den Haag, den 11. Februar 1944.

's-Gravenhage, 12 Februari 1944.

**Der Reichskommissar für die besetzten niederländischen Gebiete
De Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied
Der Generalkommissar für Verwaltung und Justiz
De Commissaris-generaal voor Bestuur en Justitie**

benoemd per 16 maart en op 30 maart 1944 werd hij om 15.00 uur geïnstalleerd in de raadszaal. Hij werd geïnstalleerd door de Commissaris de Provincie, graaf M. de Marchant et d'Ansembourg.

Ter gelegenheid van de installatieplechtigheid waren buiten tegen het gemeentehuis de oranje-blanje-bleu-kleuren en de vlag van de N.S.B. bevestigd. Ook de raadszaal was met deze vlaggen versierd, terwijl bloemen het geheel een feestelijk aanzien gaven. Bij de plechtige installatie waren onder meer aanwezig de Beauftragte van de Rijkscommissaris, dhr. Schmidt; de burgemeesters van Amstenrade, Schaesberg en Nieuwenhagen en de waarnemend burgemeester van Eggelshoven; de provinciaal leider van het Nederlandsch Arbeidersfront, dhr. Tielemans; de Kringleider van de N.S.B., dhr. Heemstra; de groepsleider van de N.S.B., dhr. Quaedvlieg en de Ortsgruppenleiter der N.S.D.A.P., dhr. Müller.

Om de inwoners van Hoensbroek de gelegenheid te geven om eventuele problemen en andere zaken met hem te bespreken gaf hij in een krantenartikel van 8 april 1944 aan dat hij spreekuur hield voor belanghebbenden op maandag, woensdag en vrijdag van 10.00-12.00 uur. Na enige tijd kwam hem ter ore dat oud-burgemeester Martin het ambtenarencorps tegen hem opzette en dat deze had aangekondigd Le Haen te hinderen waar hij kon, dat hij de nationaalsocialistische geest zou trachten te saboteren en dat verwijdering van Le Haen uit Hoensbroek wenselijk zou zijn. Le Haen meldde dit aan de gouverneur en gaf aan dat hij hiervan niet gediend was.

Gemeentelijk Gasbedrijf Hoensbroek

Reeds voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog had Limagas N.V. pogingen ondernomen het Gasbedrijf van Hoensbroek in hun handen te krijgen. Met allerlei argumenten probeerden zij in de eerste oorlogsjaren alsnog om een der kroonjuwelen van Hoensbroek voor een prikje te verwerven om zo de regionale macht te vergroten en alleenheerschappij te verwerven. Niet alleen de burgemeester, maar ook de volledige gemeenteraad weigerden ronduit om het Gasbedrijf van de hand te doen. De directie van Limagas bestond hoofdzakelijk uit N.S.B.'ers en deze gebruikte haar macht door een wisseling van burgemeesters in Hoensbroek te bewerkstelligen, geregisseerd door de Commissaris van de Provincie Limburg.

Dat Limagas N.V. haast had met de overname van het Gemeentelijk Gasbedrijf was duidelijk. Reeds op 17 april 1944 stond een afvaardiging van Limagas op de stoep van het gemeentehuis om hun bod en de overige voorwaarden te overhandigen. Burgemeester Le Haen bezat zelf slechts gebrekkige kennis van de materie. Gemeentesecretaris Kaufmann werd gedwongen om zijn mening en advies te geven. Na een korte bestudering van de stukken rapporteerde deze het advies om niet te verkopen en deze aangelegenheid aan te houden tot na de oorlog. Le Haen presenteerde op 19 april een tegen-nota en schorste de gemeentesecretaris een dag later. Nog diezelfde dag werd het Gemeentelijk Gasbedrijf Hoensbroek door Le Haen toegezegd aan Limagas N.V. voor het veel te lage bedrag van 135.000 gulden dat naderhand werd verhoogd met 5.000,- gulden. Na de bevrijding zijn diverse pogingen ondernomen om het gasbedrijf weer terug te krijgen:

eerst in 1945 via de Koningin en later in 1947 via de Raad van Rechtsherstel. In de diverse verweerschriften komt telkens weer naar voren dat Le Haen met behulp van de Duitsers en de N.S.B'ers de overdracht van het gasbedrijf tegen de wil van de bevolking op een onvaderlandslievende wijze erdoor heeft gedreven op het ogenblik dat de bevrijding voor de deur stond. De Raad van Rechtsherstel oordeelde na rapportage van drie deskundigen dat het verzoek van de gemeente afgewezen moest worden. Per 9 september 1950, ingevolge E 100 artikel 143, werd deze beslissing onherroepelijk.

Aangezien de gemeente ondubbelzinnig te kennen had gegeven dat ze de overeenkomst van 1944 weigerde te erkennen, dacht Limagas de gemeente te moeten dwingen de overdracht te ratificeren. Na diverse schriftelijke verzoeken om de akte van transport te tekenen werd de gemeente bij deurwaarders exploit gesommeerd –van een dagvaarding of dwangbevel was geen sprake– om op 2 februari 1951 om 2 uur namiddag ten kantore van notaris Brouwers te verschijnen teneinde de akte van transport te passeren. De notaris en de directie van Limagas hebben tot half drie vergeefs gewacht.⁴

Nadat dhr. H.B.A. Kaufmann was ontslagen als gemeentesecretaris werd een advertentie geplaatst in de Limburger Koerier van 12 juni 1944 voor invulling van deze vacature. Dhr. Kaufmann werd direct na de bevrijding, evenals burgemeester Martin, volledig gerehabiliteerd. Dhr. Kaufmann werd op 16 december 1946 burgemeester van de gemeente Borne in Overijssel.

Wat is voorgevallen in Hoensbroek?

Als burgemeester was Le Haen verplicht om binnen de gemeente te wonen. Op 1 juni 1944 gaf hij bij de provincie aan dat hij nog geen passende woning gevonden had en dat hij een voorlopige ontheffing vroeg. In een brief van 15 juni aan de provincie gaf hij aan dat hij een passende woning had gevonden aan de Akerstraat 15. Hij wilde de eigenaresse, weduwe J.J. Janssen en haar ongehuwde zoon, een scheikundig ingenieur, uit het huis te zetten en hen in ruil een woning aan de Kouvenderstraat 37 aanbieden. Door het departement werd hierop een zekere heer Muller gestuurd om de vorderingskwestie te regelen. Deze verzocht om toegang tot de woning van mevr. Janssen, maar die werd hem geweigerd. De zoon van mevr. Janssen schreef naar de commissaris der Provincie Limburg graaf M. d'Ansembourg en beklagde zich over deze gang van zaken. Hierna informeerde deze laatste bij Le Haen wat dit te betekenen had.

Door de Hoofdinspectie van de Volkshuisvesting werd vervolgens een onderzoek gedaan. Uit een schrijven op 26 juni 1944 bleek dat de woning die vrijkwam aan de Kouvenderstraat 37, bewoond werd door de Heer Höppler. Deze was in Born als gemeentesecretaris benoemd. De woning had op de benedenverdieping een zitkamer, een woonkamer, een keuken en een bijkeuken, op de eerste verdieping drie slaapkamers en op de zolder nog eens twee slaapkamers. Volgens de secretaris-generaal bood deze woning voldoende ruimte aan het gezin Le Haen van vier personen en hij stelde dat het duidelijk mocht zijn dat er geen bewoonde woning gevorderd zou worden.

Burgemeester Le Haen was het daar helemaal niet mee eens en op 22 juli

schreef hij geïrriteerd terug dat de woning aan de Kouvenderstraat een ongunstige indeling had, helemaal geen uitstraling aan de buitenkant bezat en als ambtswoning voor de burgemeester van deze gemeente onwaardig was. Hij vroeg tevens instemming om alsnog het Algemeen Vorderingensbesluit van 1940 toe te mogen passen om het huis aan de Akerstraat te mogen vorderen en als ambtswoning te gebruiken. De secretaris-generaal van het departement van binnenlandse zaken was op 8 augustus duidelijk in zijn antwoord. Hij schreef dat Le Haen niet moest zeuren en gewoon in de woning aan de Kouvenderstraat moest gaan wonen gezien de huidige bijzondere omstandigheden, vooral op het gebied van huisvesting.

Ondanks het feit dat de Amerikanen onderweg waren, gaf Le Haen opdracht om in de Duitse School nog onderhoud te verrichten wat niet echt noodzakelijk was. De schilder J.A. Stassen, wonende aan de Akerstraat 74, voerde deze opdracht uit en stuurde hiervoor een rekening van fl. 128,90. Ook schonk hij, op eigen titel maar op rekening van de gemeente, een ets van Jelinger (fl. 80,-) als prijs voor het Nationaal Concours Hippique te Spelholzerheide gehouden op 20 augustus 1944. Beide rekeningen werden later gevorderd, maar zijn door Le Haen nooit betaald en door de gemeente Hoensbroek als oninbaar geboekt. Op 4 september 1944 wordt zijn Rijksauto gevorderd door het Directoraat-Generaal van Politie te Nijmegen en overgedragen aan de Duitse Weermacht om troepen te vervoeren. Omdat hij zelf ook vervoer nodig had, eigende hij zich een DKW motorrijwiel ter waarde van fl. 300,- van de luchtbeschermingsdienst toe en vluchtte hiermee.

Vanaf 4 september 1944 oefende Le Haen zijn ambt als burgemeester van de gemeente Hoensbroek niet meer uit volgens wethouder J.H. Boshouwers.

Op 5 september wil hij wel nog laten bekendmaken dat alle mijnwerkers verplicht zijn om aan het werk te gaan en wijst hij in deze bekendmaking op de een dag eerder (4 september) afgekondigde uitzonderingstoestand en het standrecht. J.H. Boshouwers heeft deze bekendmaking tegengehouden.

Op 25 september 1944 werd Le Haen officieel ontslagen door de minister van Binnenlandse Zaken, de heer J.A.W. Burger, die op dat moment nog gevestigd was in Maxborough House, 33 Dover Street in Londen. Als reden gaf men aan dat Le Haen lid was van de N.S.B., daardoor de denkbeelden van de vijand verbreidde en hierdoor blijk gaf ontrouw te zijn aan het koninkrijk, de koningin en de regering.⁵ Dit ontslag werd later gecorrigeerd naar ingangsdatum 5 september 1944.

Welk appeltje de gemeente Melick-Herkenbosch met hem te schillen had, blijft ongewis. De burgemeester van deze gemeente wil op 4 september 1945 graag zijn verblijfplaats weten. Plaatsvervangend burgemeester Boshouwers antwoordt dat "betrokkene is geïnterneerd in het gevangenkamp alhier." (kasteel Hoensbroek)

Gevangen genomen en veroordeeld

Le Haen was gevlucht, werd opgepakt en daarna geïnterneerd in het kamp Kasteel Hoensbroek. Op 18 december 1945 tekende hij het ontslagformulier voor gezien in het bijzijn van hoofdbewaarder H.P.M. Mulken van de Bewarings- en Verblijfkampen in Hoensbroek. Hij heeft hierna nog geruime

tijd op het kasteel vastgezet. Op 28 april 1947 stond hij terecht waarbij hij door verdediger mr. Baillieux werd bijgestaan. Hij stond terecht wegens het beledigen van H.M. de Koningin en het optreden ten voordele van de vijand als actief nationaalsocialist en als zodanig het dienen van de belangen van de vijand. Bovendien moest hij zich verantwoorden voor het geven van inlichtingen aan Duitse instanties en aan de Commissaris der Provincie over bepaalde personen en tevens het bevorderen in Limburg van de actie Frontzorg. Op maandag 12 juni werd deze zaak behandeld door het Bijzonder Gerechtshof te Maastricht. De zaak werd terug verwezen naar de raadsheer-commissaris voor nieuw onderzoek in verband met getuigen over het illegale werk van verdachte. Na nader onderzoek bleken er geen zwaardere beschuldigingen te zijn en zijn verdediger Baillieux voerde aan dat er reeds in 1942 grote veranderingen ten goede bij zijn cliënt waren opgetreden en dat niemand nadelige gevolgen van zijn fouten had ondervonden. Uiteindelijk is hij door het Bijzonder Gerechtshof te Roermond in september 1947 wegens zijn kwalijke gedrag tijdens de bezetting, na een eis van twaalf jaar, veroordeeld tot een gevangenisstraf van 4 jaar. Wachtmeester der Rijkspolitie S. Arfman post Eygelshoven, wist op 24 oktober 1951 de burgemeester van Eygelshoven te melden dat "gedurende de laatste jaren kan gesteld worden dat Le Haen zich gedraagt als een goed Nederlander". Na zijn vrijlating heeft hij zijn oude beroep als caféhouder weer opgenomen in de Laurastraat 73 te Eygelshoven. Hij overleed op 2 september 1966 in Eygelshoven.⁶

* Paul Borger is beoefenaar van de regionale geschiedenis en oprichter van de Heemkundevereniging Hoensbroek. Hij is de coördinator van *Hoensbroekse Historie*.

Geraadpleegd:

A.W.A. van den Eelaart, *Eygelshoven 850 jaar* [Eygelshoven 1981].
 J.M. van der Venne, J.Th. de Win en P.A.H.M. Peeters, *Geschiedenis van Hoensbroek* [Hoensbroek 1967], 684, 685 en 742.
Limburgsch Dagblad d.d. 06-12-1946, 13-05-1947 en 23-09-1947.
Limburger Koerier d.d. 14-12-1942, 20-03-1944, 31-03-1944, 08-04-1944 en 12-06-1944.
Maas en Roerbode d.d. 20-03-1944.
 RhH, 061, Archief Gemeente Hoensbroek, inv.nr. 162.
 Gemeentearchief Kerkrade, Archief Eygelshoven 1938-1981, inv.nr. 682.

Noten:

1. RhH, 062, Archief Gemeente Hoensbroek 1940-1947, inv.nr. 372.
2. Genealogie Le Haen, aangereikt door Wim Nolten.
3. Gemeentearchief Kerkrade, Archief Gemeente Eygelshoven, Raadsverslagen 1938-1942.
4. RhH, 062, Archief Gemeente Hoensbroek 1940-1947, inv.nr. 115.
5. RhH, 062, Archief Gemeente Hoensbroek 1940-1947, inv.nrs. 935, 370, 371, 115, 140, 1398 en 372.
6. RhH, 352-H, Collectie bidprentjes 1800-heden, bidprentje Funs le Haen.

DE KALKNIJVERHEID IN VOERENDAAL 1916-1969: KUNDERBERG, BERGSEWEG, COLMONT, WINTHAGEN, RANSDAAL EN DE GEWANDEN

Door Hans Thissen*

Dit artikel is een vervolg op eerdere bijdragen over de kalknijverheid in Voerendaal in vroeger jaren.

Eerder verhaalde de auteur over de kalkindustrie rond de Putberg en de Gulikerberg. In deze bijdrage neemt hij ons mee naar andere delen van de gemeente Voerendaal. In een afsluitende bijdrage zal ook nog het belangrijkste bedrijf in deze opmerkelijke industrietak aan de orde komen: de kalkfirma Schunck en partners aan de Bergseweg.

KUNDERBERG

In¹ 1940 werden in werking zijnde kalkovens te huur aangeboden. Van welk bedrijf deze ovens waren, is niet duidelijk.²

Groeve L. Lipperts⁴

In 1916 werd in de groeve nog steeds steen gedolven, namelijk voor de verbouwing van de kerk te Voerendaal.⁵

Tot aan de Eerste Wereldoorlog was de kalknijverheid in deze contreien betrekkelijk gering van omvang en was de kalk vooral voor eigen, lokaal gebruik bestemd. Voor toepassing onder meer in de bouw werden uit België grote hoeveelheden superieure kalk geïmporteerd. Daar kwam verandering in toen Duitse troepen België binnenvielen en de grenzen dichtgingen. De prijzen schoten omhoog en ook tweederangs kalkproducten vonden toen een afzetmarkt.

Groeve bij Kunrade.

(Bron: *Mijnnummer* 1937)

Witte Steenkool

P.J.M. Peters meldde in zijn *Wandelingen in en om Heerlen* rond 1917:

'(...) Wij gaan voorbij de Dael, thans twee hoeven. De met hakhout begroeide hoogte rechts is het Gulikerbosch, de Guliker, de hoogte links achter de Dael de Putberg. Hier in dit romantische dal is het kalkbedrijf in vollen gang; de kalkindustrie knaagt aan Zuid-Limburgs natuurschoon. De hellingen links en rechts vertoonen tal van gapingen der kalksteengroeven; dof klinken de slagen, die de kalksteen vermorzelen, trillend stijgt de warme lucht boven de brandende, grijsgele schachtkalkovens, karren beladen met kluitkalk of kalksteen vervoeren deze "witte kool" naar 't station Heerlen.'

In *Te voet door Zuid-Limburg*, een uitgave van de A.N.W.B. Toeristenbond voor Nederland [z.p., z.j. (1917)], lezen we:

'Door het dennenbosch dalen we naar het dal, waardoor de Welterbeek loopt, zien weldra de gebouwen van Benzenraderhof voor ons en daarachter de begroeide hellingen van den Welteren Putberg. Daar zijn thans veel kalkbranderijen opgericht, die den weg langs Dael naar het dorp Ubachsberg door het opwaaiende fijne mergelstof verre van aantrekkelijk maken, terwijl de boomen langs dien weg na droogte met een grijs waas zijn overtrokken. We hebben daarom den weg door het Bosch van Imsterahof gekozen om den top van den Ubachsberg te bereiken.'

G.J. Steijns & Zonen Zuid-Limburgsche Kalkbranderij⁶

In 1916 was de groeve nog steeds in bedrijf, blijktens een door Steijns ingediende klacht over de tol op weg naar de kalkovens.⁷ Twee jaar later staat deze groeve vermeld als G.J. Steijns & Zonen, Zuid-Limburgsche Kalkbranderij.⁸

In 1931 werden op verzoek van Gerard Joseph Steijns-Roemans onder andere kalkovens en een groeve met een steenlaag van circa 25 meter dik, bouw- en weiland en gebouwen, sectie B nos. 1829, 1350, 520, 521, groot 2.78.90 ha of 1347 kleine roeden door notaris Beckers te Hoensbroek te koop aangeboden.⁹ In 1937 is de naam gewijzigd in **Zuid-Limburgse Steen en Kalkwerken** waarvan Jos. Steijns, Heerlerweg 69, in 1939 de eigenaar en/of exploitant was.¹⁰

Op 15 mei 1943 vond er een dodelijk ongeval plaats waarbij een zekere J.G. Bemelmans uit Ubachsberg onder plots afvallende grond werd bedolven. Hoewel de ongelukkige bevrijd kon worden, overleed hij volgens sommige bronnen ter plekke, en volgens andere in het ziekenhuis, voorzien van het H. Oliesel. Het ongeval trok in de pers de nodige aandacht.¹¹

Na de terugtocht van de Duitsers in 1944 kwam het bedrijf in handen van het Nederlands Beheersinstituut. Lastgever was P.J. Janssen, beheerder van het vermogen van Steijns. Het beheer duurde van 3 februari 1947 tot 15 oktober 1947. J.H.I. Slangen huurde het bedrijf van het NBI en exploiteerde het. Ondanks de zeer strenge winter produceerde de onderneming onder zijn leiding 850.000 kg kalk, 40.000 kg mergel en 210.000 kg ruwe stenen. Het

was de hoogste productie ooit uit de groeve. Er waren zeven arbeiders uit Voerendaal werkzaam en één voorman. Slangen bedankte in oktober 1947 de burgemeester voor zijn hulp en medewerking omdat hij wegens terug-gave van het bedrijf aan de familie Steijns zijn materieel en dergelijke naar elders moest verplaatsen.¹² In 1949 kon G.J. Steijns te Valkenburg-Houthem op de percelen sectie B, 521, 520, 1350 en 1829 mergelsteen en carbonische zandsteen gaan afgraven. Zijn verzoek om ook uit de percelen 1596, 1597, 1599 en 852 Kunrader bouwsteen te exploiteren werd geweigerd, omdat hierdoor de "buitengewoon fraaie helling langs de Hongerbeeksweg en het natuurschoon ter plaatse ernstig zou worden geschaad."¹³ Bij de berg lag een kampeer- en bungalowpark, gepacht door de heer Meertens. De oude mergelgroeve had nog steeds een gevaarlijk steile helling en ter beveiliging werd langs de bovenkant hiervan een afrastering geplaatst.¹⁴ Op oude ansichten is dit duidelijk te zien. In 1972 bevond zich op het terrein van de oude kalkbranderij een kampeerboerderij (Camping Kunderberg) die afgebroken zou worden. Men was op dat moment bezig met de bouw van een groot landhuis.¹⁵

Begin 1917 plaatst de gemeente een advertentie in "Hollandsche Couranten" betreffende de verkoop van gemeentegrond op de berg. Men zou tevens een kalkmonster laten onderzoeken door het analysebureau van Koning en Bienfants te Amsterdam. Kalkbrander **Gerard Erven** te Kunderberg en **Fr. de Hesselle & Co** verzochten om aankoop van een gedeelte van de gemeentelijke Kunderberg.¹⁶

Na een ingesteld onderzoek verkreeg Gerard Erven in juni van dat jaar uiteindelijk het door hem begeerde perceel gedeelte sectie B 1823; alwaar hij in 1919 stenen delft en in 1922 in kalkoven in werking had.¹⁷

Restant van een groeve nabij het kruis Le Chantre.

H.P. Cordewener & Zn, kalkbranders te Kunrade, hadden in 1918 minstens één kalkoven in werking, waarvan in 1921 vermeld werd dat kalkbranderij H. Cordewener vervallen was.¹⁸ Hun oven kan ook in de Gewanden, die voor een deel in Kunrade lagen, gelegen hebben .

Jacob Schütz verzocht in mei 1918 om een vergunning voor vervoer van mergelgrond vanuit de groeve Kunderberg. De vergunning werd verleend voor f 5,- per wagon. Mogelijk is hij een kalkdelver, maar het beroep van voerman is ook denkbaar; hij vervoerde ook kalksteen van de Putberg en was daarnaast "chef".¹⁹

De beëindiging van de kalksteenexploitatie rond de Kunderberg

In 1954 kocht Staatsbosbeheer 2.77.20 ha van het zuidelijk gedeelte van de berg. In 1957 volgde de aankoop van "het soortenrijkste kalkgraslandschap van Zuid-Limburg", groot 6.49.30 ha, kadastraal bekend als sectie B nos. 554, 1679, 1830, 1903, 546, 1776, 1786, 1820, 1828, 1937 en 1956, bestaande uit kalkgrasland, hakhout, wei- en bouwland, een gedeelte van het wegperceel B 2060, alsmede delen van de Hongerbeeksweg en het Klein Weegske en een deel van perceel sectie B 1829, ter waarde van fl 12.500. De akte passeerde in januari 1958.²⁰ Op enig moment werd de steile rand van de groeve aangehaard waardoor de steile kalkwand verdween. Een klein gedeelte van een kalkwand van de Kundergroeve is nog te zien bij het herdenkingskruis van de op 9 september 1944 gefusilleerde en aldaar in een kuil geworpen R.F.C.H. Le Chantre.²¹

Ook in deze groeve zijn bijzondere vondsten gedaan. In 1933 werd een mammoettand gevonden van 15 cm met een gewicht van een kilo.²²

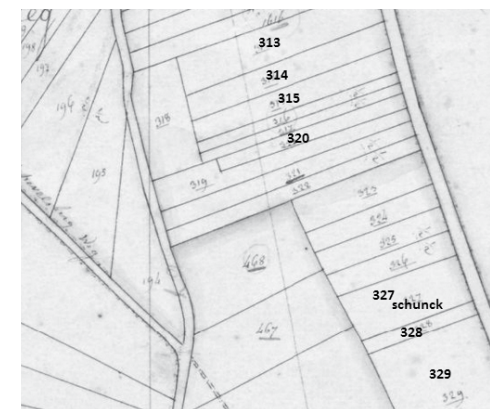
BERGSEWEG

H. Jaminon, Valkenburgerweg 9, was in 1939 exploitant of eigenaar van een groeve.²³ Van 1944 beschikte Hubert Lodewijk Jaminon, landbouwer wonend aan de Valkenburgerweg, en na diens dood in 1946 Gerard Jozef Hubert Jaminon (de erven Jaminon), steenbreker te Colmont 2, over een vergunning tot het winnen van kalksteen op de percelen sectie E 2607 en E 2610. Hij ontgon de percelen niet zelf, maar besteedde dit uit aan P. Schunck van de Eerste Kunrader kalkbranderij en Gevelsteengroeve te Heerlen.²⁴ Beide percelen waren voorheen genummerd sectie E 313, 314, 315, 320.²⁵

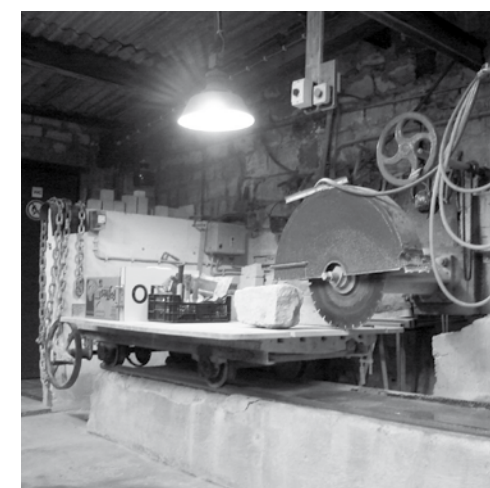
In 1946 weigerde het ministerie van Economische Zaken **Peter Joseph Emile Hoenjet** (firma Hoenjet en Eussen), Laurentiusplein, toestemming tot de vestiging van een inrichting bestemd voor de uitoefening van een kalkbranderij te Winthagen.²⁷ Toch begon deze gepensioneerde mijnwerker na de bevrijding een kalkbranderij, in compagnonschap met de gewezen groenteboer **L. Eussen**, Laurentiusplein. Hij gaf de branderij op wegens schulden en gebrek aan afzet. In overleg met de compagnon werd de kalkbranderij overgedaan aan zijn broer Frans Hoenjet. De onderneming werd zwaar belast door de aankoop van materialen en indienstneming van te veel personeel tegen te hoge lonen. De kwaliteit van de kalk liet te wensen over waardoor de afname van kalk terugliep. Peter Joseph Emile hield bij tijd en wijle kosteloos toezicht op arbeiders, waardoor zijn schulden met zijn broer verrekend werden. Hij leefde in 1946 dan ook in armoede.²⁸

In 1957 werd door **F. Hoenjet**, Panhuisstraat, een Hinderwetvergunning voor de bouw van een werkplaatssteen-zagerij op het perceel op sectie E 2612 aangevraagd. In de werkplaats zou Kunradersteen, hardsteen en mergel bewerkt worden. Elf maanden later, op 30 oktober 1958, werd de Hinderwetvergunning verleend. De installatie bestond uit twee elektrische zagen van elk 15 pk en een polijstmachine met motor van twee pk.²⁹ In 1960 kwam een einde aan het arbeidsintensieve handmatige afgraven in de groeve. De handarbeid werd gemechaniseerd met behulp van een gehuurde bulldozer. Dat was indertijd groot nieuws. Hun steen werd onder andere gebruikt voor de bouw van een marinekantine in Den Helder. Werkzaam waren er toen de in de krant afgebeelde Jo en Frans Hoenjet en Harrie Hermans.³⁰

In 1962 kreeg **P.J.F. Hoenjet** (Hoenjet - Eussen) een vergunning voor het bouwen van een werkplaats bij de steengroeve, Bergseweg 34³¹ en in 1964 een vergunning voor de oprichting van een steenhouwerij, waar de natuursteen gezaagd, gepolijst en verder bewerkt werd.

De ligging van de percelen van Jaminon, met daaronder aangegeven enkele percelen van Schunck.²⁶

Steenzaag in de werkplaats, afkomstig uit de werkplaats van Schunck.

Hiervoor werden twee cirkelzagen en een handpolijstmachine gebruikt.³² De zonen van Hoenjet wilden het bedrijf overnemen, maar daags voor de overname bleek vader Hoenjet de machines verkocht te hebben waarop de overname strandde.³³

Notaris Palmen te Klimmen bood in 1975 een steengroeve met opslagplaats en loods gelegen aan de Bergseweg naast het viaduct, sectie H no. 15, groot 41,10 are openbaar te koop aan.³⁴ Of de groeve verkocht werd, is onduidelijk. In 1978 waren er plannen om in de verlaten steengroeve een woonwagenkampje te vestigen.³⁵ Blijkbaar komt het complex in deze periode na een openbare verkoop in handen van een zekere Senden, die het op zijn beurt verkocht aan Q&Q. (Quaedvlieg & Quaedvlieg).³⁶

Vaststaat dat in de periode 1980-1990 de groeve geëxploiteerd dan wel gebruikt werd door de **Kunrader Steengroeve Exploitatie Mij Q&Q**. Deze onderneming adverteerde met bouw- en bestratingsmaterialen, kinderkopjes, Zweeds graniet en tuin- en keermuurtjes tegen “keiharde prijzen”. Zij hadden een licentie om het gebied af te graven maar zij verwachtten er geen gebruik van te maken.³⁷

In 2002 nam Marc Vervuurt de groeve over. Hij trof het terrein en opstal in verwaarloosde toestand aan. Hij was in de gelegenheid de oude steenzagen

van Schunck die nog in de voormalige werkplaats Schunck aanwezig waren, over te nemen.³⁸ Sinds 2009 komt het bedrijf regelmatig in het nieuws in het kader van het project “Land van Kalk”. Behalve het bedrijfsmatig delven van steen voor de duur van 20 jaar, zal de groeve ook een toeristisch-recreatieve en een educatieve rol gaan spelen waarbij ook rondleidingen gegeven zullen worden.³⁹

Het in 1958 gebouwde pand van Q&Q. De plaat boven de deur is voorzien van de latere bedrijfsnaam, maar de tekst is nog vaag zichtbaar. (Foto: Collectie Vervuurt)

Kalkbranderij “Saxifrage”

Van deze firma treffen we in het Voerendaalse archief slechts de opmerking aan, dat deze in 1918 aan de Bergseweg in werking was.⁴⁰

COLMONT

Ten behoeve van de bouw van de kapel aldaar in 1947 werd op diverse terreinen vlak onder het maaiveld, op een diepte van 50 cm - 3 meter steen gedolven, maar men vond te weinig om een kapel te kunnen bouwen. Daarom werd de hulp van de kalkfirma Schunck ingeroepen, waarover in een volgende bijdrage meer.⁴¹

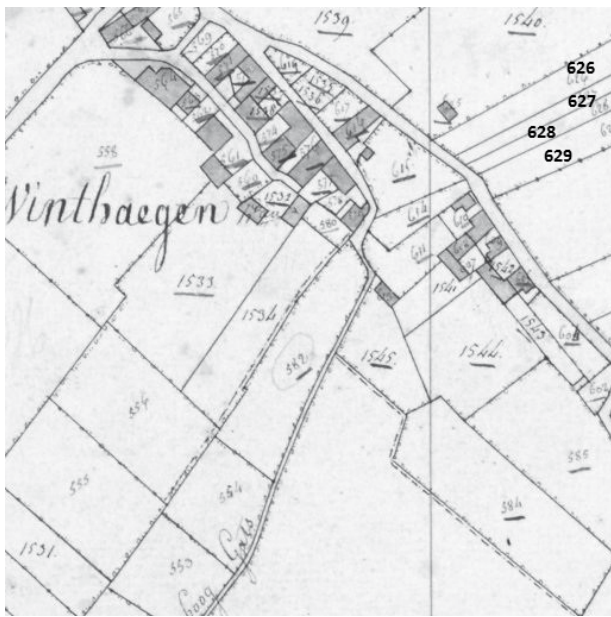
Het kalkgebied ten zuiden van de grote weg Valkenburg-Heerlen en ten westen van Ubachsberg in 1936, zoals hieronder wordt behandeld.⁴²

WINTHAGEN

Uit een klacht uit 1916 van Steijns blijkt dat er in Winthagen kalkbranders actief waren. Zij voerden hun mergel af langs “de weg naar de kalkovens” te Kunrade, die in 1926 nog in bedrijf waren. Van zes ovens werden resten teruggevonden langs de weg Kunrade-Winthagen, gelegen in de helling ten noorden van Winthagen.⁴³ Van een kalkwerk te Winthagen, waar Dirk **Boosten** rond 1924 werkzaam was, is slechts één foto bekend.⁴⁴

In juli 1915 of 1916 verkocht **P. Senden** zijn kalkbranderij aan de gebroeders Lindelauf.⁴⁵ Hoe dan ook was in 1916 de **groeve Lindelauf** in exploitatie. Deze leverde steen ten behoeve van bouwwerkzaamheden aan de Voerendaalse kerk.⁴⁶ Vijf jaar nadien is er sprake van een vervallen kalkbranderij van de Gebr. Lindelauf.⁴⁷ In het bevolkingsregister van Voerendaal staat in 1919 een kalkbrander Jan Lambert Lindelauf vermeld.

In 1916 was groeve **Jos. Boumans** nog in exploitatie. Hij leverde eveneens steen voor de bouwwerkzaamheden aan de Voerendaalse kerk.⁴⁸ Een jaar later werd door J.W. Boumans op het perceel sectie E no. 505 een kalkbranderij opgericht gelegen langs de weg van Winthagen naar de hoeve Overst-Voerendaal, buiten het gehucht Winthagen en gelegen nabij de Schevelsberg.⁴⁹ De ovens zijn niet lang in exploitatie geweest. In 1923 vond door notaris H.G.W. Koolhaas te Heerlen ten verzoeken van de heren Curfs te Voerendaal en de kinderen Boumans-Curfs te Ubachsberg een openbare verkoop plaats van een boomgaard en bouwland met twee kalkovens aan de Douveberg, sectie E 505 en 1639, groot 1 ha 90 ca.⁵⁰

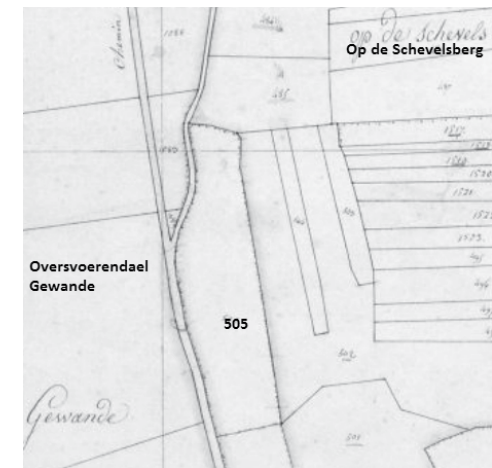

Voerendaal sectie E Winthagen, blad 2, onder no. 1540 rechterbovenhoek de 4 smalle percelen met kalkovens en groeve. Rechts: Zicht op huizen, gebouwd in een voormalige groeve te Winthagen, nabij het begin van het dorp, zuidelijk van sectie 629. Hieronder: Twee kalkovens op of nabij een van de op het kaartje vermelde secties.

Helling ten noorden van Winthagen met de voormalige groeven en oventerreinen.

F. Senden richtte in 1916 op de percelen sectie E nos. 2167, 626, 627, 628, 629 een kalkbranderij op.⁵² Vijftien jaar later, in 1942, vond ook hier een openbare verkoop plaats door notaris Dolmans ter Heerlen ten verzoeken van de familie Lindelauf van onder andere een kalkoven en weiland, sectie E 626, 627, 628, 629, 2167, gelegen tegenover de Hooggats.⁵³ H. Egbers, Minghof 7, zou de koper geweest zijn. In 1946 vroeg hij voor zijn **groeve "Winthagen"** werklieden: twee flinke steenbrekers en twee steenkloppers.⁵⁴ Twee jaar later, in 1948, verkocht hij een kalkbranderij met twee nieuwe ovens met een inhoud van 35 ton voor het bedrag van fl 4000.⁵⁵ Hierna werd de groeve, eveneens gelegen op bovenvermelde percelen, wegens het aflopen van de vergunning ingevolge de nieuwe Verordening tot wering van inbreuken op natuurschoon door afgraving of vergraving van terreinen en het niet opnieuw aanvragen van een nieuwe vergunning, per 01-01-1949 gesloten.⁵⁶

Ligging van het perceel, aan de weg Winthagen-Voerendaal, ten noorden van het dorp.⁵¹

RANSDAAL

J. Frederiks⁵⁷ te Benzenrade (Heerlen)

Frederiks (zie de vorige bijdrage onder Geulkerberg) was in 1939 exploitant of eigenaar van een groeve.⁵⁸ In 1966 leidde H.W. Frederiks, Benzenraderweg 18a te Heerlen, het bedrijf. In dat jaar vond een uitbreiding plaats van zijn kalkverwerkingsinrichting aan de Kampstraat te Voerendaal (Ransdaal), sectie E no. 2785, naast huisnummer 23. In het bedrijf werd kalk geblust, dat wil zeggen dat van ruwe kluitkalk stukadoorskalk werd gemaakt. Het

Groevenlandschap aan de Karweg.

blussen geschiedde in kalkputten.⁵⁹ In 1972 werd bij zijn kalkverkoopbedrijf, Winthagerweg, sectie G no. 89, een werkloods en berging bij zijn kalkputten gebouwd, in 1973 gevolgd door de oprichting van een kalkblusserij en een installatie voor het maken van schuurspecie en mortel.⁶⁰

Tenslotte zijn op de Wachelderberg terzijde van de Geerweg resten van groeven zichtbaar.

De Gewanden

Het volgende gebied betreft onder andere de toponiemen Veurdergewanden, Haarendergewanden en Lindenlaufergewanden (en varianten).⁶¹ Deze oorspronkelijk grote percelen waren in bezit van de eigenaren van de erbij behorende herenhoeven waaraan de percelen hun naam ontleenden. Deze grote percelen raakten uiteindelijk versnipperd. Daarnaast worden in de stukken behalve deze drie veldnamen ook de straatnamen Karstraat en Midweg als plaatsaanduiding gebruikt. Deze wegen doorkruisen dit gebied. Aan en nabij deze wegen lagen de groeven en kalkovens. Langs de gehele Karstraat zijn thans nog restanten van groeven en de met aarde bedekte puinbergen zichtbaar. De Terveurdergewanden wordt nu doorsneden door de autosnelweg A79, de andere twee 'Gewanden' zijn grotendeels industrieterrein. (De hieronder beschreven bedrijven zijn geordend op kadastrale nummering)

Veurdergewande / Karstraat

In 1917 bouwden **V. Widdershoven** en **J. Urlings**, sectie **E no. 1185**, een kalkbranderij. Een kalkbranderij van de gebroeders Widdershoven bestond nog in 1918 en zou drie jaar later vervallen zijn.⁶²

J.W. Schoenmakers richtte in 1917 een kalkbranderij op, sectie **E no. 1875** waarvan vermeld wordt dat deze in 1922 vervallen zou zijn.⁶³ Op het zelfde perceel richtte **J.W. Boesten** in 1917 een kalkbranderij op die in 1922 nog in werking was.⁶⁴

Kalkgroeve Schevelsberg⁶⁵ Sectie **E no. 2253**, S.L. **Leufkens**, kalkbranderij opgericht in 1917 die 'prima Limburgsche kluitkalk' per wagon leverde, maar in 1922 vervallen zou zijn.⁶⁶

J.J. Dabekausen vroeg in 1917 een vergunning aan ten behoeve van de oprichting van een kalkoven, Sectie **E no. 2283**.⁶⁷

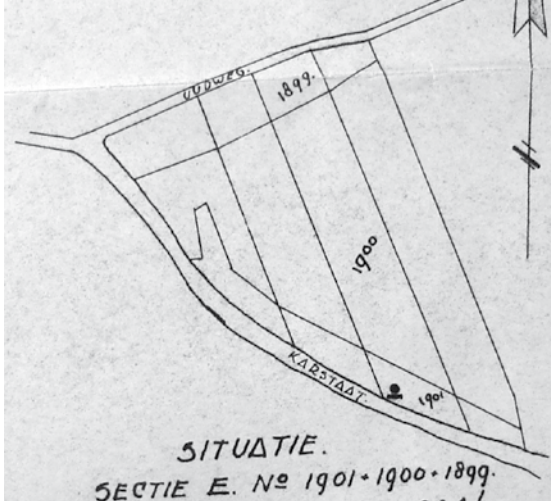
Op het perceel sectie **E no. 2334** (Dammerscheid⁶⁸), richtte **P. Schoenmakers** en **F. Senden** in 1916 een kalkbranderij op.⁶⁹ In 1951 werd het terrein, dan weiland of bouwland, gelegen aan de **Dammerscheidgewande** door de familie te koop aangeboden.⁷⁰

Hoek Karstraat /Middenweg, Veurdergewande

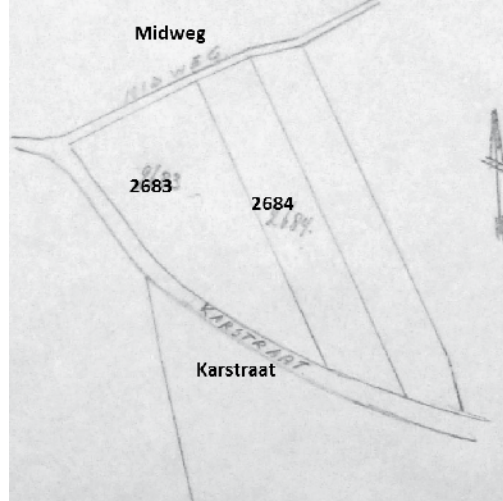
De kalkbranderij van **J. Packbier Kalkbranderij** bestond al in 1926-1927; in 1929-1930 wordt zij als kalkbranderij Jan Packbier en Zoon benoemd.⁷¹ Ten behoeve van het vervoer van de kalksteen vroeg H. Packbier een vrachtrijder voor het vervoeren van 1300 m³ Kunradersteen, te solliciteren bij hem in de steengroeve.⁷² In 1939 bouwde H. Packbier, wonend te Keerberg, een kalkoven op het perceel sectie **E no. 1901** in de Veurdergewande aan de Karstraat. De vergunning geeft een uitvoerige beschrijving en tekening met plattegrond, doorsneden enzovoort. De oven was gebouwd van Kunradersteen en hardgebakken ringovensteen en 1 meter diep gefundeerd. Het bouwwerk kostte fl. 180,-.⁷³ In 1942 werd 100 meter smalspoor met kiepwagen verkocht, maar de steengroeve bleef in werking. Van 1 september 1945 tot en met 29 juli 1946 werkten er buitenlanders: Duitsers en Belgen. Hierna werd een verzoek om weer Duitsers te werk te stellen afgewezen.⁷⁴ In 1939 werd bouwland ten verzoeken van de families à Campo, Houben en Paulussen een gewezen kalkbranderij, sectie E 1893, 1894, 1896, 1897, 1898, groot 71.90 are te koop aangeboden. De terreinen bevonden zich "uitkomend aan de Karstraat en Midweg naast H. Pluymen"⁷⁵ Blijkbaar was Pluijmen de koper. Dat jaar wordt een "Pluijmen te Ransdaal" als exploitant of eigenaar van een groeve vermeld waarmee bedoeld wordt **Pieter Hubert Pluijmen**, landbouwer te Ransdaal, C 72. Deze verkreeg in 1942 en 1943 vergunningen voor het vergraven van de percelen sectie

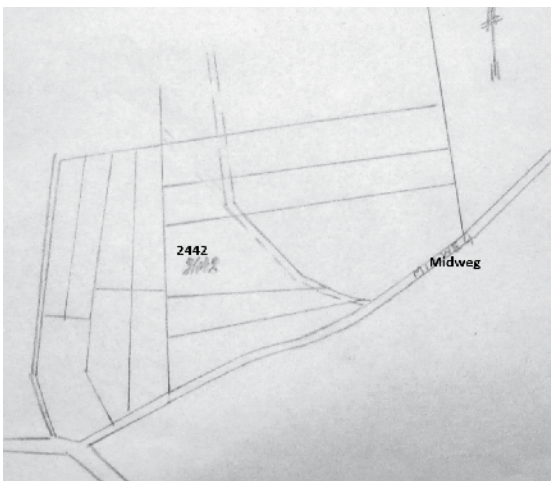
Ligging van de oven Widdershoven en Urlings. Detail uit het minuutplan Voerendaal sectie E Winthagen blad 3.

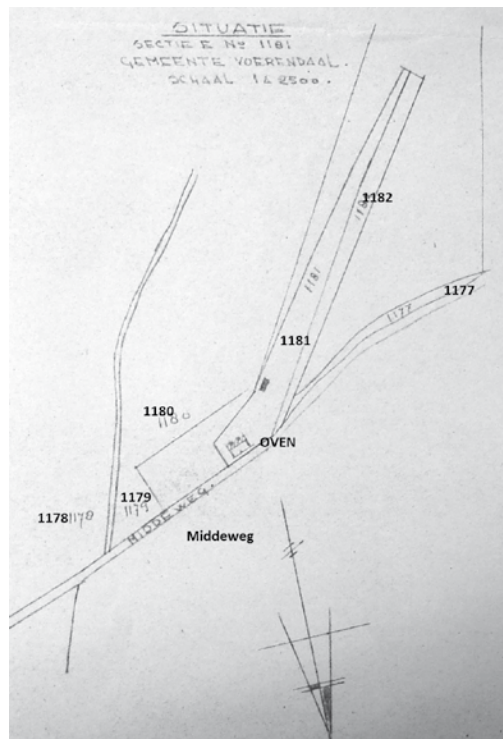
De ligging van de oven van H. Packbier aan de Karstraat, sectie E 1901 (rechtsonder). Daarboven, in het midden het perceel 1900 en tegen de Midweg, geheel boven, het perceel 1899.

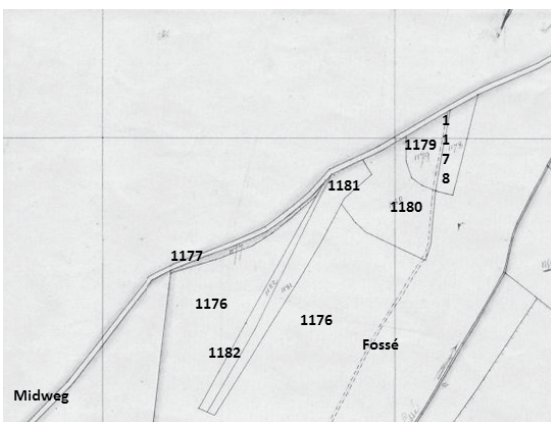
De vanaf 1949 te ontginnen percelen tussen Karweg en Midweg.⁷⁹

Het perceel Boesten sectie E 2442 aan de Midweg (onder).⁸⁰

De percelen nrs. 1178-1182, 1181 en de dubbele oven Bemelmans, sectie 1182 in 1942 aan de Midweg

Detail uit het minuutplan Voerendaal sectie E Winthaegen blad 3, met de ligging van de percelen 1176-1182.

Oven aan de Midweg met 4 monden, voorjaar 2014.

E 1893, 1894, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899, 1900, 1901 en tevens in 1943 het perceel sectie E 2684. Het uitdelven geschiedde door H. Packbier.⁷⁶ Na de oorlog is het perceel sectie E 2684 blijkbaar overgegaan naar F. Eussen, landbouwer te Dorpstraat, Klimmen. In 1949 kreeg hij een vergunning voor de ontginning van de percelen sectie E 2683, 2684. De daadwerkelijke ontginning vond plaats door P.J. Boesten, caféhouder aan Klimmenderstraat 61 te Klimmen.⁷⁷ Boesten zelf had een vergunning om het perceel sectie E 2442 aan de Midweg af te graven.⁷⁸

MIDWEG, LINDELAUFGEWANDEN

Gebrs. Senden

In 1916 verpachtte **Martin Jozef Senden**, landbouwer en grondeigenaar op de hoeve Lindelauf, de exploitatierechten van zijn steengroeve, **sectie E 1177, 1181, 1182 en 1176, 1179, 1180** (ged.) voor de duur van 50 jaar tegen een bedrag van fl 10.000 aan Wouter Lambertus Johannes van Hees, houtkoper te Ginneken en Hubert Senden, handelsreiziger te Voerendaal. De exploitatierechten zouden vervallen op 21 november 1966.⁸¹ H. Senden en compagnons richtten in 1917 in de **Lindelaufgewande, sectie E 1181** een kalkbranderij op.⁸² Zij adverteerden datzelfde jaar nog met de uit de groeve verwerkte kluitkalk en kalkas en leverden onder andere de metselkalk voor de kazerne te Vught. De exploitanten Van Hees en H. Senden hielden kantoor te Ginneken en Voerendaal.⁸³ In 1921 en 1922 stonden zij nog als bedrijf geregistreerd.⁸⁴ In 1938 wensten zij de groeve uit te breiden ofschoon zij in de crisisjaren door gebrek aan regeringssteun en door de import van buitenlandse kalk het hoofd slechts met moeite boven water konden houden. Zij verhuurden de groeve tijdens de crisis tegen een minimumprijs waardoor een enkele werkmans door kalkbranden ten behoeve van de landbouw in zijn onderhoud kon voorzien. In 1938 wilden zij de groeve weer in volle capaciteit in exploitatie brengen onder leiding van een meester-kalkbrander. Een test van de kalk toonde aan dat de kwaliteit ervan dezelfde was als van de buitenlandse kalk. Van Hees had ook de regering en overheden aangeschreven, om te wijzen op de mogelijkheden voor werkverschaffing en het behoud van de nationale industrie ('Koopt Nederlandsche Waar'), aldus een aan de burgemeester geschreven brief. De burgemeester had over deze kwestie al een brief naar het Ministerie van Economische Zaken gestuurd. De burgervader verzocht Van Hees om een onderhoud omtrent zijn plannen.⁸⁵ In 1939 was de groeve nog in exploitatie bij H. Senden en Van Hees, Kerkplein 61.⁸⁶

Op het perceel sectie **E 1180** bouwde in 1917 Jos. Senden in 1917 een kalkbranderij met twee ovens, terwijl in 1922 een Hinderwetvergunning werd verleend aan **Jos. Senden te Lindelauf** ten behoeve van een onbekende inrichting.⁸⁷

De gerestaureerde kalkoven aan de Midweg in het opgehoogd terrein en het interieur van de in de groeve aanwezige kalkbunker.

Na 1938 kwamen de percelen secties **E 1180 en 1181** in handen van dr. H. v.d. Hoff, geneesheer te Sittard. Zij werden beheerd door rentmeester G. Lowis te Heerlen. Deze verkreeg in de periode 1941-1949 vergunningen voor het vergraven van de percelen sectie E 1176, 1177, 1179, 1180, 1181, 1182, geldig tot 1 januari 1951.⁸⁹ De exploitatie vond in 1942 plaats door L. Bemelmans uit Susteren. Deze bouwde een overkapping en een schaftlokaal met kantoor bij de kalkovens, sectie E 1181. De kosten bedroegen fl 400,-. Blijkens de tekening betreft het een dubbele oven. De overkapping werd aan de oven vastgebouwd. De daken werden gedekt met oude en nieuwe muldenpannen.⁹⁰ Tevens vonden er sloopwerkzaamheden plaats: 2000 pannen met houtwerk, stelramen en muurwerken voor afbraak werden te koop aangeboden door **De Morgenzon**.⁹¹

Een nazaat, **Felix Senden**, bewerkt nog steeds Kunrader- en andere natuursteen in zijn steenhouwerij "Senden Natuursteen" te Lindelaufgewande. De Sendens bewoonden Overst-Voerendaal, nadien hoeve Lindelauf. Op laatstgenoemde hoeve werkten vroeger veel vaste knechten en losse arbeiders. Als er weinig werk op de boerderij te doen was, moesten deze in de groeve steenbreken en de kalkovens verzorgen. De steen en kalk werden met paard en wagen vervoerd naar station Voerendaal en Ransdaal. Van daaruit werd de steen naar Maastricht en andere plaatsen vervoerd voor de bouw van kerken, scholen en dergelijke.⁹²

Het einde van de exploitatie

In de jaren vijftig stond het terrein bekend als "**de Zwarte Koelen**", het was meters diep en gelegen aan de Midweg. 'Zwart' refereert mogelijk aan de kalkbrandersactiviteiten van weleer.

De exploitatie was in onbruik geraakt door de concurrentie van betere materialen die op de markt kwamen. Omdat de gemeentelijke stortplaats bij het Hoenshuis vol was geraakt, zou de Zwarte Koelen een geschikte stortplaats kunnen worden. De exploitatierechten van de groeve lagen bij Martin Jozef Senden te Voerendaal en W.L.G. van Hees te Breda. In december

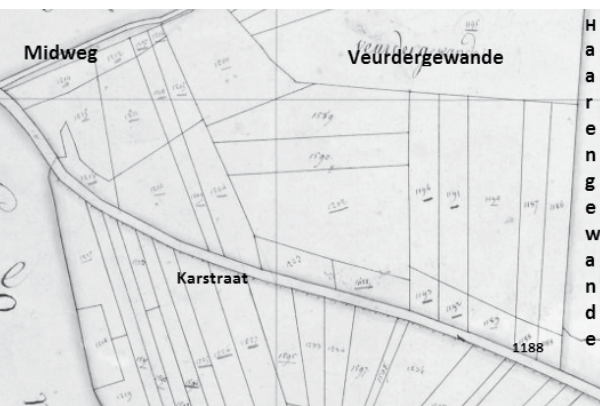
De groeve met bunker.

1955 huurde de gemeente volgens mondelinge afspraak met Huub Senden van beiden de groeve ten behoeve van huisvuilopslag. De huurpenningen, fl 200,- per jaar, werden in 1957 aan W.L.J. van Hees overgemaakt. Huub Senden was 1957 vlak voor zijn 90^e verjaardag overleden. Het stortprobleem was dus voorlopig opgelost.

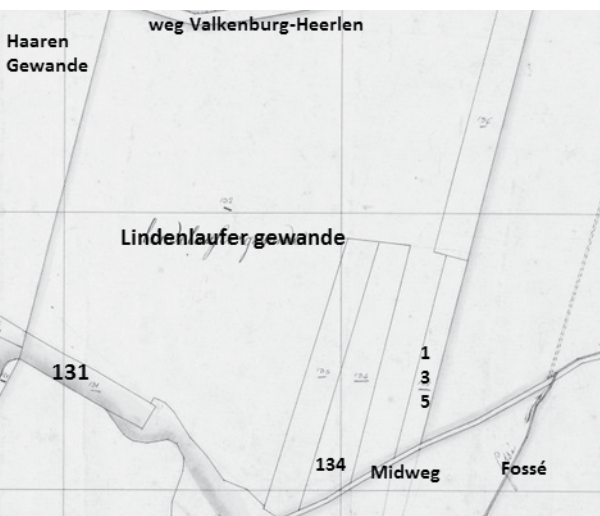
In 1956 wenste de gemeente de exploitatierechten tegen betaling over te nemen. Helaas maakte de provincie in 1960 bezwaar tegen de stortplaats in de voormalige groeve omdat deze de belangen van het natuurschoon en de waterwinning zou schaden. Een stort was ontoelaatbaar; voor het gebied gold een absoluut stortverbod. Kortom, het storten moest worden beëindigd. Provinciale waterstaat kreeg in 1961 te horen dat er desondanks nog steeds gestort werd. Storten op de vuilstortplaats van de gemeente Heerlen was geen oplossing omdat die stortplaats ook bijna vol was. Een alternatieve plaats zou de oude steengroeve van dhr. J.W.H. Sieben aan de Dalstraat zijn, gelegen sectie C 1576, 1258, 1259, 1260, 1261, 1262 en 716 (zie aldaar). In 1962 werd geconstateerd dat in de groeve aan de Midweg nog steeds puin en afval werd gestort. Met ingang van 6 februari 1962 werd deze officieel gesloten. Omdat daar nog steeds gestort werd, liet de gemeente een bordje plaatsen. Aan dhr. van Hees, destijds verblijvend in het ziekenhuis te Dongen, werd de huur opgezegd. De gemeente zou (op zijn kosten) de rond de groeve liggende hopen mergel verwijderen.⁹³ F.G.M. Senden te Wachtendonckstraat, exploitant van de steengroeve werd op 3 juni 1971 failliet verklaard, welk faillissement in 1976 werd beëindigd.⁹⁴

KARSTRAAT, VEURDERGEWANDE

Op 30 april 1917 kregen H. Esser en J. Diederer een vergunning om een kalkbranderij op te richten op het perceel sectie **C no.1188**, gelegen aan de Karstraat, onder voorwaarde dat deze op 15 mei in werking zou zijn; zij was in 1922 nog in werking.⁹⁵

Het perceel waar Esser en Diederer een kalkoven zouden bouwen.⁹⁶

De ligging van de percelen sectie E 131, 134, 135 en hun omgeving.¹¹⁶

In 1928/1929 vond op verzoek van de erven Eggen-Habets een openbare verkoop plaats door notaris Jaspers te Klimmen van bouwland (vroeger kalkbranderij) gelegen in de Veurdergewande sectie **E 2198**, groot 33.10 are, gelegen naast het terrein van S.J. Weerts.⁹⁷

Alfons Weerts, landbouwer, Terveurt 4, was in 1939 exploitant of eigenaar van een groeve met vergunningen tot vergraven van het perceel ten behoeve van kalksteen, sectie **E 2406** van 1941 tot januari 1952.⁹⁸

HAAREN GEWANDE

In 1911 werd nabij kasteel Haeren al kalksteen uit een groeve gedolven. In dat jaar boorde kalkbrander **Habets**, staande op een ladder, een gat in de steengroeve. Hierbij raakte een brok steen los dat ladder met kalkbrander achterover wierp. Hij kwam onder een steenmassa van enkele duizenden kilo's terecht. De van het kasteel Haeren gehaalde hulp mocht niet meer baten.⁹⁹ De onfortuinlijke kalkbrander Leo Theodoor Habets was gehuwd met Helena Hubertina Leunissen. Hij was blijkens het bevolkingsregister kalkbrander (baas) en woonde te A 134.

Omstreeks 1917 werd door onder anderen M.C.A. van Oppen te Valkenburg (kasteel Haeren) De **N.V. Eerste Nederlandsche**

Kalkmaatschappij te 's-Gravenhage gesticht.¹⁰⁰ Zij werven in 1917 als "de grootste ondernemer hier te lande" in alle hoofdplaatsen alleenverkopers voor hun kluitkalk.¹⁰¹ In 1917 startte de maatschappij met grote bouwwerkzaamheden. Tijdens de bouw van "een grote kalkoven" in 1917 op de voormalige schaapsweide, **sectie E 2122** en groot 81,80 are, werden door werknemers Romeinse vondsten gedaan, waaronder brokstukken van een beeldhouwwerk. Het nu in het Bonefantemuseum te bewonderen vrouwenhoofd was bijna in de kalkoven verdwenen. Elders heette het dat het tijdens het afgraven van klei voor een te bouwen ringoven werd gevonden. De vindplaats is gelegen 'ten zuiden van den Rijksweg van Klimmen naar Kunrade, ten oosten van den spoorweg van Heerlen naar Maastricht en ten westen van den veldweg, die tegenover de laan van het landgoed Haeren

op genoemden Rijksweg zijn aanvang neemt.¹⁰² Aan de Rijksweg, sectie **E 2121**, werd datzelfde jaar een brikkenbakkerij gesticht ten behoeve van de maatschappij.¹⁰³ Tenslotte werd voor de dan geheten Eerste Nederlandsche Kalkmaatschappij "**Johanna groeve**" Haeren een normaalspoor aangelegd aansluitend op het staatspoor.¹⁰⁴ Hierna vonden op en nabij het terrein verschillende ontwikkelingen en transacties plaats.

Het terrein **de Haerengewande** werd rond 1920 verkocht waarbij de Heerlenaren J. Cornips, koopman E. Goltstein en wethouders A.A. Scheepers en J. J. Strijkers mede-eigenaar werden. Spoedig daarna, omstreeks 1921, werd het terrein doorverkocht aan **J. P. A. Theunissen**, die het op zijn beurt verkocht aan A. A. Scheepers te Corisberg (Heerlen) en H. J. Leunissen, aannemer te Schaesberg.¹⁰⁵ In 1939 wordt Scheepers nog als exploitant of eigenaar van een groeve vermeld.¹⁰⁶ Dat jaar werden door notaris Dolmans te Heerlen op verzoek van de familie Scheepers publiek te koop aangeboden kalkovens, een bergplaats en weiland, gelegen sectie **E 2122** geheel en **E 127** ged., groot 1.46.61 ha, in pacht bij familie Essers en gelegen nabij de Rijksweg alsmede de ringoven (steenoven), sectie E 2556, met weiland en bouwland, ruim 4 ha groot, gelegen naast de Zuider beleggingsmaatschappij.¹⁰⁷ In 1942 was Scheepers' vergunning voor het afgraven van het perceel sectie E 127 verlopen.¹⁰⁸ De nieuwe eigenaar werd **J. P. A. Theunissen**, kandidaat-notaris te Valkenburg-Houthem. Hij delfde van 1942-1951 kalk uit het terrein.¹⁰⁹ Rond 1954 werd het complex gesloopt.¹¹⁰

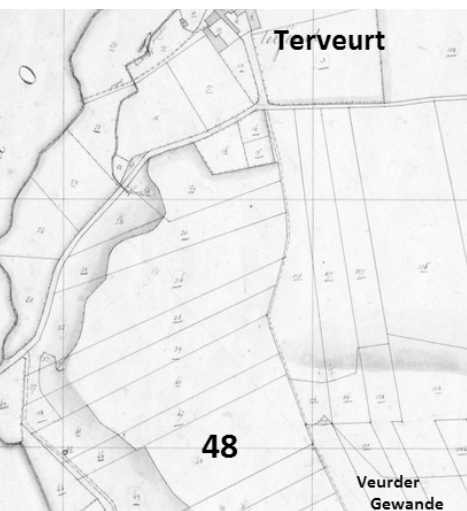
Of de executieverkoop van **Kalkbranderij Moonen CV te Haeren** op 27 januari 1950 van roerende goederen, bestaande uit circa 140 meter smalspoor, een draaischijf, twee kipkarren, een windas en een trechtervormige laadbak hiermee verband houdt, is niet duidelijk.¹¹¹ Een zekere J. Scheepers tenslotte had een kalkbranderij in werking, die in 1921 vervallen was.¹¹²

Firma Otten-Curfs, Kalkbranderij 'De Hegge'

Op het perceel sectie E 2358 wenste Jos. Otten in 1917 een kalkbranderij met twee ovens op te richten. Leo Curfs vroeg datzelfde jaar voor hetzelfde perceel eenzelfde vergunning aan en realiseerde het bouwwerk dat echter in 1922 reeds als vervallen werd beschouwd. Van de firma is tot op heden één advertentie bekend.¹¹³

MIDWEG, LINDELAUFERGEWANDE

In 1917 verzochten de **gebroeders Senden** om op het perceel sectie **E no. 2419** in de **Lindelauffer Gewande** een kalkbranderij te mogen stichten.¹¹⁴ Drie jaar later werden door notaris Dolmans te Heerlen ten verzoeken van J.W. Senden onder andere vier kalkovens publiekelijk ter verkoop aangeboden, sectie C 2419, alsmede een complex onroerende goederen bestaande uit een villa met hoeve, wei- en bouwlanden gelegen langs de Rijksweg nabij het landgoed Haeren, sectie E nos. **2420, 2125, 2126, 131, 134, 135**, groot ruim 19 ha en zeer geschikt voor de exploitatie van kalk en cement. Al in 1921 stond deze kalkbranderij te boek als zijnde vervallen.¹¹⁵

Het perceel sectie E 48 en haar directe omgeving.¹²⁰

VEURDERGEWANDE

M.A.M. Kissels te Klimmen, nadien Valkenburg-Houthem, directeur **NV Zuider Beleggingsmaatschappij** aldaar, had vergunningen om van 1944 tot 1952 in de secties **E 48 en 2405** kalksteen te delven.¹¹⁷ Het terrein lag naast de N.V. Eerste Nederlandsche Kalkmaatschappij.¹¹⁸ In 1949 werd het perceel **sectie E 2076** van de Zuider Belegging ontgonnen door **Jan Hubert Vliegen**, landbouwer te Houthem-Valkenburg, Koulen C 73.¹¹⁹

Kalkfabriek Zevensprong, Veurdergewande (Kalk en Mergelgroeven Exploitatie Meijer en de Boer te Maastricht)¹²¹

De ovens lagen in sectie **E.I**, nos. **52, 2404 en 2405**, gelegen nabij Terveurt en ze bestonden al in 1927.¹²² Van Aken vermeldt een **groeve "Het Kalkwerk"** bij Kaardenbeek die in 1929 nog in gebruik was.¹²³

De ovens waren in 1942 nog in gebruik. In dat jaar kwam een klacht van de Nederlandse Spoorwegen binnen, "dat het herhaaldelijk voorkomt, dat de ovens 's-nachts licht uitstralen waardoor het gevaar uit de lucht voor de spoorweg wordt aangetrokken." De burgemeester droeg de firma daarom op maatregelen te nemen, men overtrad immers de luchtbeschermingsvoorschriften.¹²⁴

Tijdens de strijd tussen de geallieerden en de Duitsers in de periode 14-18 september 1944 werd de kalkfabriek te Croubeek ernstig beschadigd.¹²⁵ In 1947 werden het lokaal en de fabriekshal herbouwd, mede "ten behoeve van de wederopbouwwerken in het zuiden des lands". Er werden toen "diverse soorten poederkalk voor stukadoorsdoeleinden, alsmede metselkalk vervaardigd". De kosten bedroegen fl 30.000,00. De bouwvergunning werd verleend op 23 juli 1947.¹²⁶ Spoedig hierna, in februari 1948, werd alweer geadverteerd voor de "Belgische poederkalk: uitstekende metselkalk", tegen fl 15,- per m³.¹²⁷

In 1951 stond op het terrein "**De Limburgse Dinas-Industrie**" een fabriek van vuurvaste specie, afkomstig uit Schaesberg. Op het terrein bevonden zich een kalkbranderij en twee steenbrekers. Bovendien had de nieuwe fabriek een aansluiting op de spoorlijn Heerlen-Maastricht.¹²⁸

Kalkbranderij/groeve Curfs

In 1917 verzocht H. Curfs om vergunning tot oprichting van een kalkbranderij en in 1939 staat hij, wonende Winthagerstraat 22, vermeld als exploitant of eigenaar van een groeve.¹²⁹ Een zekere **Jan Hendrik Curfs**, landbouwer, Winthagerstraat 22, verkreeg in 1943 een vergunning voor het vergraven van zijn perceel sectie **E 2425** door **Meijers-de Boer (zie "De Zevensprong")**.¹³⁰ In 1943 vergraaft Jan Hendrik Curfs zijn perceel sectie **E 2509**, terwijl in 1945 aan Fr. Curfs, Winthagerstraat 22, namens de erven J.H. Curfs, vergunningen werd verleend voor het afgraven van het perceel sectie **E 2509**, geldig tot 1952.¹³¹

Overige kalkexploitanten waarvan weinig bekend is

In 1916 was een **groeve Volders** in exploitatie. Deze leverde steen ten behoeve van de bouwwerkzaamheden aan de Voerendaalse kerk.¹³²

A. Senden verzocht in 1917 om oprichting van een kalkbranderij.¹³³ Van F. Huntjens en J. de Moor is slechts bekend dat hun kalkbranderijen in 1921 vervallen waren.¹³⁴

* Hans Thissen is archiefmedewerker bij Rijkshet in Heerlen. Tenzij anders vermeld zijn de foto's van de auteur.

Afkortingen:

AH	Algemeen Handelsblad
DL	De Limburger
LD	Limburgs(ch) Dadblad
LK	Limburger Koerier
LvH	Land van Herle
NAC	Nieuwe Amsterdamsche Courant
NACAH	Nieuwe Amsterdamsche Courant Algemeen Handelsblad
NRC	Nieuwe Rotterdamsche Courant
OV	Rijkshet T203, Archief Gemeente Voerendaal, 1798 -1950
Vlp. inv. nr.	voorlopig inventarisnummer

Erratum: De rechter afbeelding op p. 83 in het vorige nummer moet als onderschrift hebben: Ovenrooster van "t Koffiepötje".

Noten:

1. Zie voor de exploitanten uit de voorafgaande periode LvH 2012, 64-70. Voor foto's van de groeven aldaar zie de uitgave: *Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer voor Heerlen, Mijnennummer 1937*, 50, 51.
2. *LK 12-04-1940*.
3. *Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer voor Heerlen, Mijnennummer 1937*, 50.
4. Zie voor de familie Lipperts ook het voorafgaand artikel, LvH 2012, 65 en verder.
5. OV, vlp. inv.nr. 4531.
6. Zie voor de familie Steijns ook het voorafgaand artikel, LvH 2012, 68 en verder.
7. OV, vlp. inv.nr. 38.
8. *LD 31-12-1918*, vermeld staand als zijnde in werking in 1922, OV 2120
9. *LD 28-03-1931, LD 04-04-1931; LD 11-04-1931*.
10. *Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer voor Heerlen, Mijnennummer 1937* [Heerlen 1937], 50-51; OV vlp. inv.nr. 2445 H.
11. *LK 17-05-1943*; op 18 mei verschenen berichten in de *De Nieuwe Koerier, Arnhemse Courant; Dagblad van het Zuiden voor Eindhoven, Meierij, Peel en Kempenland; Leidsch Dagblad, Dagblad van het Oosten; Almelo's Dagblad; Utrechtse Courant; de courant Het nieuws van den dag; Dagblad voor Noord-Holland; Friesche Courant; Dagblad van Noord-Brabant*.
12. OV, vlp. inv.nr. 2131; opgave van de groeve, inv. nrs. 2106j, 2106k.
13. OV, 2134c. In 1950-1953 liep nog een geschil met de gemeente over de betaling van een partij stenen die Steijns in 1943 gekocht had. Zie: RhH, T201, Archief Gemeente Klimmen 1800-1953, inv.nr. 300. Volgens een briefhoofd, aangetroffen in dit dossier is de groeve Steijns in 1723 opgericht.
14. Rijkshet T204, Inventaris van de archieven der gemeente Voerendaal (1893) 1951-1981 (1983), inv.nr. 2345.
15. *LD 13-09-1972*.
16. Zie voor de familie Erven ook het voorafgaand artikel, LvH 2012, 65 en verder.
17. OV, vlp. inv. nrs. 38, 2120.
18. OV, vlp. inv.nrs. 2129, 2120, ofwel de vergunning was vervallen, ofwel de exploitatie van de oven was beëindigd.

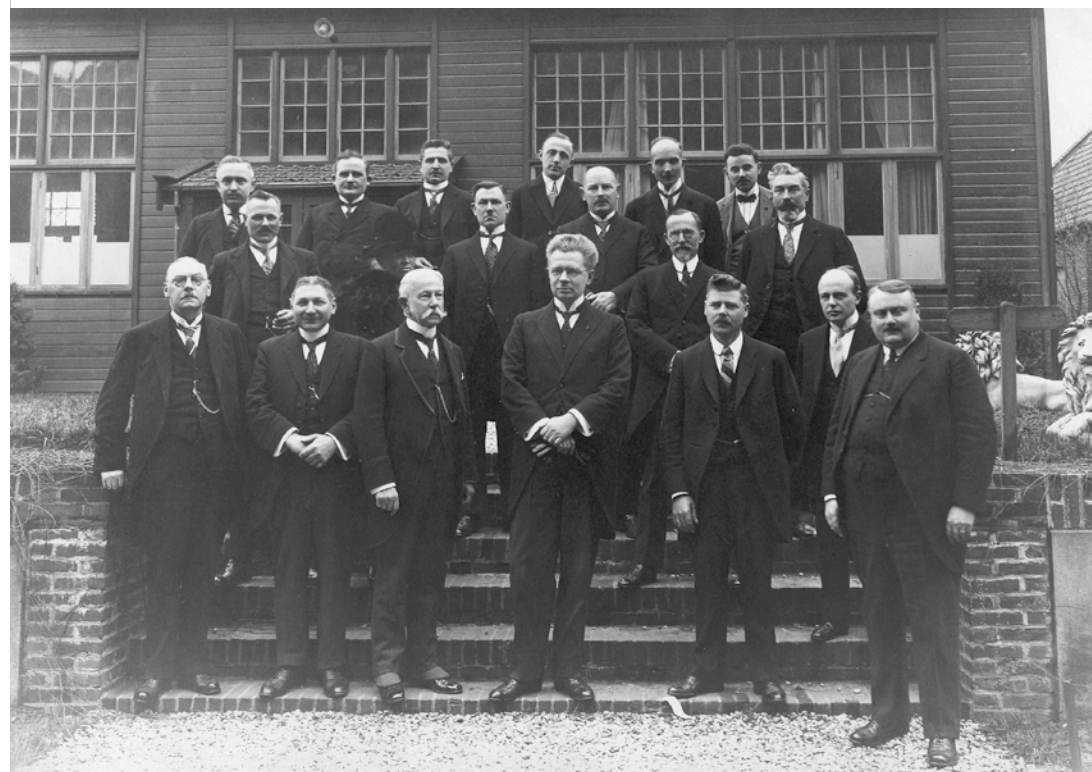
19. OV, vlp. inv.nrs. 38, 2129.
20. Rijkshy T204, Inventaris van de archieven der gemeente Voerendaal (1893) 1951-1981 (1983), inv. nr.406.
21. DL 04-05-2012.
22. LK 19-10-1933; LD 19-10-1933.
23. OV, vlp. inv.nr. 2445 H, Rondzendbrief van B&W d.d.16 maart 1939 aan kalkexploitanten betreffende vaststelling van de verordening tot wering van inbreuken op natuurschoon door afgraving of vergraving van terreinen door Provinciale Staten.
24. OV, vlp. inv.nrs 2133, 2134a, 2134c.
25. Voerendaal 1951-1981, inv.nr. 219.
26. Kadaster Voerendaal minuutplan sectie E Winthaegen, blad 2.
27. OV 2140.
28. OV, Vlp. inv.nr. 1076, Armenwet 1946.
29. Rijkshy T204, Inventaris van de archieven der gemeente Voerendaal (1893) 1951-1981 (1983) , inv.nr. 1474.
30. LD 27-05-1960.
31. Rijkshy T 204, inv.nr. BV 466.
32. Rijkshy T204, inv.nr. 1475.
33. Mondelinge mededeling Bas Vervuurt aan schrijver dezes tijdens een bezoek aan de groeve d.d. 26-10-2013, waarvoor dank.
34. LD 15-03-1975, LD 22-03-1975.
35. LD 12-12-1978.
36. Schriftelijke mededeling Bas Vervuurt d.d. 19-11-2013.
37. LD 11-06-1983, LD 30-06-1984, LD 28-03-1983, LD 15-09-1983, LD 17-07-1987; LD 21-07-1990.
38. Mededeling Bas Vervuurt aan schrijver dezes 26-10-2013. De auteur dankt Bas Vervuurt voor de rondleiding in zijn bedrijf in oktober 2013.
39. www.mooilimbursdorpspleinen.nl (redactie de Schakel, kastelentocht met IVN te Stein d.d. 7-6-2007); Gemeente Voerendaal: Voerendaal magazine 11 (2011)14-15; DL 25-05-2011; 19-04-2012, 10-09-2012. Sinds 2011 heeft Vervuurt een concessie om gedurende 20 jaar jaarlijks 14.000 m³ steen te delven. Mondelinge mededeling Bas Vervuurt aan schrijver dezes.
40. OV, Vlp. inv.nr. 2129.
41. NN, *Korte geschiedenis van het ontstaan van de nederzetting Colmont samengesteld bij gelegenheid van de bouw der Bevrijdingskapel: aangeboden aan de edelachtbare heer J. Dautzenberg bij gelegenheid van diens 25-jarig ambtsjubileum als burgemeester der gemeente Voerendaal* (Voerendaal 1947), 4-5.
42. Topografische kaart 767 Simpelveld (1936), detail.
43. OV, vlp. inv.nr. 38, topografische kaart blad 767, Simpelveld uit 1926, hoogtemeting uit 1920; <http://nl.wikipedia.org/wiki/Winthagen>; <http://www.parochie-kunrade.nl>.
44. R. Rameckers (red), *Voerendaal Vroeger. Opmerkelijke foto's uit de oude doos* [Voerendaal 1982], 29.
45. Ongedateerd fragment van een krant, bezit schrijver dezes.
46. OV, vlp. inv.nr. 4531.
47. OV, vlp. inv.nr. 2120, ofwel de vergunning was vervallen, ofwel de exploitatie van de oven was beëindigd.
48. OV, vlp. inv.nr. 4531.
49. OV, vlp. inv.nr. 2734; kadaster detail van het minuutplan plan sectie E, Winthaegen, blad 2.
50. LD 27-01-1923.
51. Detail minuutplan Voerendaal sectie E, Winthaegen, blad 2.
52. OV, vlp. inv.nr. 2729.
53. LK 31-01-1942, 07-02-1942, 14-02-1942.
54. LK 12-08-1946; LD 03-12-1946.
55. LD 02-09-1948.
56. OV, vlp. inv.nr. 2134c.
57. De naam wordt op verschillende manieren geschreven: Fredericks en Frederikx. Het is niet duidelijk of J. en H.W. Frederix hetzelfde bedrijf beheerden.
58. OV, vlp. inv.nr. 2445 H, Rondzendbrief van B&W d.d.16 maart 1939 aan kalkexploitanten betreffende vaststelling van de verordening tot wering van inbreuken op natuurschoon door afgraving of vergraving van terreinen door Provinciale Staten.
59. Rijkshy T 204, Inventaris van de archieven der gemeente Voerendaal (1893) 1951-1981 (1983), inv. nr.1541.
60. Rijkshy T 204, Inventaris van de archieven der gemeente Voerendaal (1893) 1951-1981 (1983), inv.nr. BV 1624; inv.nr.1660.
61. Gewanden: grote kavels grond ontstaan rond grote alleenstaande boerderij, zie H. Renes, 'Het cultuurlandschap in Mergelland-Oost', in: *Natuurhistorisch Maandblad* 1993, nr. 1, 17. Op de kadastrale minuutplannen uit het begin van de negentiende eeuw staan ze ingetekend:
Lindelaufgewanden: Sectie E, Winthaegen, blad 1, nrs.128-137; sectie E blad 3, nrs. 1175-1182
Haarendergewande : Sectie E, Winthaegen, blad 1, nrs. 122-127; sectie E blad 3, nrs. 1183, 1184
Veurdergewande : Sectie E, Winthaegen, blad 1, nrs.38-121; sectie E blad 3, nrs. 1185-1216. Daarnaast bestonden ook nog o.a. de Overst Voerendaal Gewande Sectie E, Winthaegen, blad 2, nrs. 1077-1125 en de Dammerschen Gewande Sectie E, Winthaegen, blad 1, nrs. 138-153; Sectie E blad 2, nrs. 1126-1131.
62. OV, vlp. inv.nr. 2741, verzoeken van beide heren vlp. inv.nr. 2759; gebrs. Widdershoven OV vlp. inv.nrs. 2129, 2120, ofwel de vergunning was vervallen, ofwel de exploitatie van de oven was beëindigd.
63. OV, vlp. inv.nrs. 2730, 2738, 2759, 2120, ofwel de vergunning was vervallen, ofwel de exploitatie van de oven was beëindigd.
64. OV, vlp. inv.nrs. 2738, 2120.
65. Deze berg lag tussen de Overst Voerendaal en Winthagen, rechts van de Kerkweg, een zijweg van de weg Winthaegen-Voyerendaal en links gelegen van de Berghscheweg, zie minuutplan Voerendaal sectie E Winthaegen blad 3.
66. OV, vlp. inv.nrs. 2739, 2120, ofwel de vergunning was vervallen, ofwel de exploitatie van de oven was beëindigd; advertentie Nieuwe Rotterdamsche Courant 19-04-1917.
67. OV, vlp. inv.nr. 2736.
68. Het perceel met die naam ligt naast de Lindelaufgewanden, zie minuutplan Voerendaal sectie E Winthaegen blad 1.
69. OV, vlp. inv.nrs. 2726 (Schoenmakers en Senden), 2728 (sectienummer en Dammerscheid, aanvraag Schoenmakers).
70. LD 22-09-1951; 29-09-1951.
71. LK 31-12-1926, 04-01-1930.
72. LK 18-07-1933.
73. OV, bouwvergunning 3211/1898 jaar 1939 BV 587.
74. LK 25-04-1942, OV vlp. inv.nr. 2106H.
75. LK 03-06-1939.
76. OV, vlp. inv.nr. 2445 H. Van zekere M. Pluijmen wordt in 1922 de kalkoven als vervallen opgegeven, OV vlp. 2120, ofwel de vergunning was vervallen, ofwel de exploitatie van de oven was beëindigd.
77. OV, vlp. inv.nr. 2134c.
78. Idem.
79. Idem.
80. Idem.
81. Rijkshy T 204, Inventaris van de archieven der gemeente Voerendaal (1893) 1951-1981 (1983), inv.nr. 1418.
82. OV, vlp. inv.nrs. 2759, 2743.
83. *Nieuwe Tilburgsche Courant* 31-05-1917, OV, vlp. inv.nr. 2445H / 2123 (kazerne).
84. OV, vlp. inv.nrs. 2120, 2759.
85. OV, vlp. inv.nrs. 2445H / 2123.
86. Idem.
87. OV, vlp. inv.nrs. 2120, 2445h.
88. Rijkshy T 204, Inventaris van de archieven der gemeente Voerendaal (1893) 1951-1981 (1983), inv. nr.1418.
89. OV, Vlp. inv.nr. 2445h.
90. T 203, BV 683 (3211/1026).
91. LK 30-10-1942.
92. Met dank aan Felix Senden voor de verkregen schriftelijke inlichtingen tijdens een bezoek aan de steenhouwerij. Aan de hand van de door hem verstrekte gegevens kunnen we na onderzoek in bevolkingsregisters, de burgerlijke stand registers en bidprentjes de familie als volgt samenstellen:
Martin Jozef Senden Voerendaal, z.v. Frans Jozef Senden, burgemeester en Anna Hubertina Riga; x Wijnandsrade 21-06-1894 Maria Hubertina Cristina Drummen * Wijnandsrade, d.v. Jan Lodewijk Drummen, burgemeester en Maria Helena Spijkers. Zij wonen te Kunrade B 39. Kinderen:
Frans Jozef Hubert * Voerendaal 05-01-1896, † ald. 21-5-1959
Maria Hubertina Louisa * Voerendaal 22-02-1897, † ald. 15 mei 1897
Jan Jozef Hubert * Voerendaal 03-05-1898, † Kunrade. 03-06-1988
Johanna Maria Josephina * Kunrade 15-11-1899 (41) †overl. Heerlen 08-02-1973
Leonie Bernardine Felicie * Voerendaal 27-11-1900, † Heerlen 26-01-1976
Jan Jozef Felix * Kunrade 15-05-1902, † ald. 20-11-1991

- Maria Hubertina Catharina (Caroline) * Voerendaal 03-09-1903, † Heerlen 20-09-1968
 Alfred Hubert Jozef * Voerendaal 16-08-1905, † Hulsberg 04-07-1992.
93. Rijkshy T 204, Inventaris van de archieven der gemeente Voerendaal (1893) 1951-1981 (1983), inv. nr.1418.
 94. LD 11-06-1971; LD 28-02-1976.
 95. OV, vlp. inv.nrs. 2759, 2733, 2120. De vergunning geeft foutief sectie C aan.
 96. Kadaster Voerendaal, minuutplan sectie E Winthaege, blad 3.
 97. LK 06-10-1928, 22-06-1929, LD 29-06-1929.
 98. OV, vlp. inv.nrs. 2445 H; 2133.
 99. Algemeen Handelsblad 09-09-1911; Leeuwarder Courant 11-09-1911; Het Oude Land Nederland 04-10-1911.
 100. De Telegraaf 27-06-1917; Algemeen Handelsblad 07-11-1917.
 101. Telegraaf 09-07-1917.
 102. Goossens, W., 'Romeinsche vondsten in Limburg in 1917', in: *Maasgouw* 1918, 5-7, 74; Panorama d.d. 09-10-1917, waarin een fraaie foto is opgenomen; Algemeen Handelsblad 11-09-1917; www.nieuwsbank.nl.
 103. OV, vlp. inv.nr. 2756.
 104. OV, vlp. inv.nr. 38. Het was een plan dat op een onbepaald tijdstip gerealiseerd werd.
 105. Rijkshy, T204 archief Gemeente Voerendaal, (1893) 1951-1981 (1983), archief van het kadaster. Scheepers woonde Corisbergweg 1 te Heerlen, OV, vlp. inv.nr. 2133.
 106. OV, vlp. inv.nr. 2445 H, Rondzendbrief van B&W d.d. 16 maart 1939 aan kalkexploitanten betreffende vaststelling van de verordening tot wering van inbreuken op natuurschoon door afgraving of vergraving van terreinen door Provinciale Staten.
 107. LD 09-09-1939; LK 16-09-1939.
 108. OV, vlp. inv.nr. 2133.
 109. OV, vlp. inv.nrs. 2133, 2134c.
 110. Rijkshy, T204 archief Gemeente Voerendaal, (1893) 1951-1981 (1983), archief van het kadaster, perceelsgewijze kadastrale leggers.
 111. LD 25-02-1950.
 112. OV, vlp. inv.nr. 2120, oftewel de vergunning was vervallen, oftewel de exploitatie van de oven was beëindigd.
 113. Otten: OV, vlp. inv.nrs. 2740, 2746, 2120, Curfs: OV, vlp. inv.nrs. 2749, 2120. *De Tijd*, 31-03-1917.
 114. OV, vlp. inv.nrs. 2751, 2740.
 115. LD 17-01-1920, 24-01-1920, OV, vlp. inv.nr. 2120, ofwel de vergunning was vervallen, ofwel de exploitatie van de oven was beëindigd.
 116. Kadaster Voerendaal, minuutplan sectie E Winthaege, blad 1.
 117. OV, vlp. inv.nrs. 2133, 2134c.
 118. LD 18-09-1939.
 119. OV, vlp. inv.nr. 2133.
 120. Kadaster Voerendaal, minuutplan sectie E Winthaege, blad 1
 121. Het adres van de firma was Goovaertsweg 23. (St. Pieter) (OV bouwvergunning BV-694; OV, vlp. inv. nr.3211/1334 jaar.
 122. OV, bouwvergunning BV-694; OV, vlp. inv.nr. 3211/1334 jaar 1947; artikelenreeks van "technicus" in de Limburger Koerier 1927.
 123. Aken van, H, *Craubig: oud Craubeek of Craubig: een beetje geschiedenis over een uniek Zuid-Limburgs gehucht* (Klimmen 1991), 3.
 124. OV, vlp. inv.nr. 671A.
 125. OV, bouwvergunning BV-694; vlp. inv.nr.3211/1334 jaar 1947.
 126. Idem.
 127. LD 05-02-1948.
 128. LD 06-07-1951.
 129. OV, vlp. inv.nrs. 2740; 2445 H, Rondzendbrief van B&W d.d.16 maart 1939 aan kalkexploitanten betreffende vaststelling van de verordening tot wering van inbreuken op natuurschoon door afgraving of vergraving van terreinen door Provinciale Staten.
 130. OV, vlp. inv.nr, 2133.
 131. Idem.
 132. OV, vlp. inv.nr. 4531.
 133. OV, vlp. inv.nr. 2740.
 134. OV vlp. inv.nr. 2120, ofwel de vergunning was vervallen, ofwel de exploitatie van de oven was beëindigd.

MARIA SARA GEIJS-RAPPANGE, SDAP-POLITICA IN LIMBURG

Door Marcel Krutzen*

Tegenwoordig maken meerdere vrouwen deel uit van het gemeentebestuur Heerlen – gevormd door de gemeenteraad (algemeen bestuur) en het college van B&W (dagelijks bestuur). De Amsterdamse Maria Geijs-Rappange (1892-1982), lid van de SDAP, was het eerste vrouwelijke raadslid van Heerlen. Daarnaast was ze Statenlid. Over haar handelt dit artikel. Wie was zij? Wat deed zij? En wat was haar invloed?

Gemeentebestuur Heerlen, 1923. Op de 2e rij, 2e van links: Maria Geijs. (Foto collectie Rijkshy)

Stamgezin

Maria Sara (roepnaam: Marie) Rappange werd op 23 januari 1892 in Amsterdam geboren. Haar vader Jan Frederik Rappange, in 1859 te Amsterdam geboren, was timmerman van beroep.¹ Haar moeder Elisabeth Sara van der Mark, eveneens in 1859 te Amsterdam geboren, was vóór haar huwelijk dienstbode. De ouders Rappange-Van der Mark waren op 25 april 1883 te Amsterdam in het huwelijk getreden. Maria had twee broers (Paulus Louis en

Jan Frederik) en één zus (Elisabeth Frederika). Op 22 maart 1916 hertrouwde haar vader met de weduwe Wilhelmina Petronella Toorenend, moeder van meerdere kinderen.

Huwelijk

Op 2 november 1910 trad de 18-jarige Maria Sara Rappange in het huwelijk met de 28-jarige mijnwerker Johannes Geijs. Johannes Geijs was een zoon van Johannes Geijs senior en Elisabeth Maria Serno. Vader Geijs was handelaar in brandstoffen. Het echtpaar Geijs-Rappange vestigde zich begin 1912 in de gemeente Heerlen, het centrum van de Zuid-Limburgse mijnindustrie. Het paar woonde onder meer in de 'rode wijk' Meezenbroek. De echtelieden kregen twee dochters: Elisabeth, geboren op 5 september 1911 te Amsterdam en Willie, geboren op 23 december 1912 te Heerlen en één zoon: Marinus, geboren op 25 mei 1916 te Heerlen. Een tijdlang woonden twee kostgangers bij het gezin Geijs-Rappange in, namelijk: Jan Frederik Rappange, geboren op 6 juli 1895 te Amsterdam, steendrukker en een broer van Maria Sara; en Henri Croiset, geboren te Rotterdam op 19 juli 1903, overleden te Almelo op 9 februari 1919.² Henri was een zoon van Hijman Croiset (1877-1925) en Judith Boekbinder (1877-1937). Hijman was onder meer toneelspeler van beroep en Judith was naaister.³ Waarom Jan Frederik en Henri bij het gezin inwoonden is niet duidelijk.

SDAP

Maria Sara Geijs-Rappange was niet alleen een mijnwerkersvrouw, maar ook (en vooral) propagandiste van de SDAP: de Sociaal Democratische Arbeiders Partij. Ze was onder meer actief in de socialistische vrouwenbeweging. Als propagandiste had zij uiteraard tot taak het socialistisch gedachtengoed in woord en daad te verspreiden, hetgeen in het roomse Limburg veel weerstand opriep. Zo publiceerden de 'R.K. vrouwen van Groot Maastricht' op 24 april 1920 een artikel in de *Limburger Koerier* waarin zij de katholieke vrouwen van Maastricht opriepen zich niet te laten misleiden door 'verlichte zusters' als Maria Geys; vrouwen die door zo luid op de 'emanipatiehoorn' te blazen hun eigen ondergang zouden bewerkstelligen en bovendien de achting en het respect voor alle 'brave en christelijke vrouwen' zouden ondergraven.

De Gulpense typograaf Willem Hendrik Vliegen (1862-1947) was de grondlegger van de sociaaldemocratische beweging in Limburg. Samen met Gerard Pieters richtte hij op 17 oktober 1889 te Maastricht de eerste Limburgse afdeling op van de Sociaal Democratische Bond (SDB). In 1894 werd de SDAP gesticht en sloot de Limburgse SDB zich in haar geheel aan bij de SDAP. Met steun van de afdeling Maastricht werd op 14 maart 1909 de SDAP-afdeling Heerlen opgericht. Een half jaar later vond de oprichting plaats van de Algemene Nederlandsche Mijnwerkersbond (ANMB). Jan Hendrik Elfers, gewezen weversgezel uit Enschede en bezoldigd SDAP-propagandist, was zowel voorzitter van de SDAP-Heerlen als van de ANMB. Op 8 januari 1911 werd coöperatie 'Glück Auf' opgericht. Brood was het belangrijkste verkoopartikel van deze coöperatie.⁴

Door gebruik te maken van krachtige propaganda wist de socialistische beweging steeds meer aanhangers te werven. Zo telde de SDAP-Heerlen eind 1910 reeds 1152 leden. Het socialisme was geen onbeduidend verschijnsel meer. Tot de leidende figuren van de SDAP-Heerlen behoorden vooral 'Hollanders' en tot de aanhangers vooral mijnwerkers uit Duitsland en uit het noorden van Nederland. Dikwijls waren zij na een periode werken in Duitsland naar de mijnstreek gekomen.⁵ Dit in tegenstelling tot de SDAP-Maastricht: leidinggevend en aanhangers waren eerst en vooral 'echte' Maastrichtenaren. Ook telde de SDAP-Maastricht betrekkelijk veel vrouwelijke leden,⁶ waaronder Anna Wijmandts-Louis (1882-1957), het eerste vrouwelijke gemeenteraadslid van Maastricht (1920).⁷

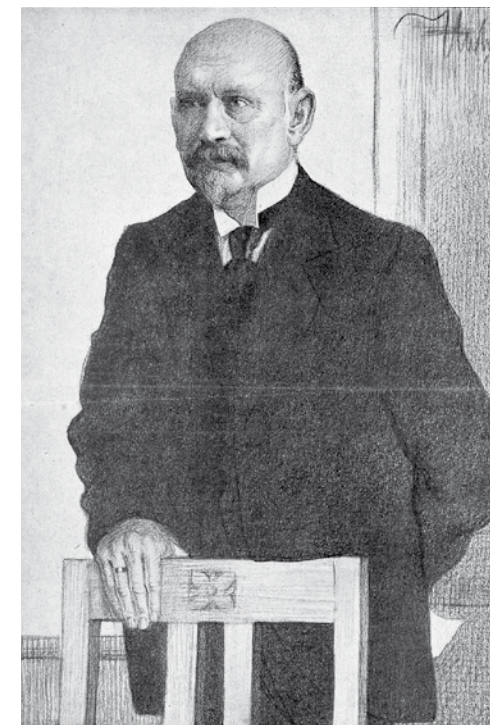
Statenlid en gemeenteraadslid

In 1919⁸, het jaar waarin vrouwen in Nederland voor het eerst gebruik konden maken van hun kiesrecht, brak Maria Sara Geijs-Rappange in de Limburgse politiek door. Samen met haar mannelijke SDAP-collega's W. Smid (Heerlen), H. Paris (Maastricht) en Ch. Grabal (Maastricht), drie socialistische 'zwaargewichten', werd ze tot lid van de Provinciale Staten van Limburg gekozen. Ze was de enige vrouw die Statenlid werd!⁹ De SDAP behaalde 4 van de in totaal 45 zetels. Dit lijkt een relatief bescheiden resultaat na vele jaren van propagandavoeren onder vaak moeilijke omstandigheden.¹⁰

Tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van Heerlen op 20 mei 1919 bedroeg het aantal kiezers 4242 en werden er 3602 geldige stemmen uitgebracht.¹¹ De SDAP behaalde vier van de vijftien zetels.¹² De Rooms Katholieke Staatspartij had de meeste zetels, namelijk zeven.¹³ De relatief grote winst van de socialisten was vooral te danken aan het stemgedrag van mijnwerkers van niet-Limburgse origine en met name woonachtig in de mijnwerkerskolonies Meezenbroek en Treebeek.¹⁴ Mevrouw M. Geijs-Rappange en de heren W. Smid (tevens Statenlid), M. Noordijk en J. Elfers werden tot SDAP-raadslid gekozen. Voor Heerlen was mevrouw M. Geijs het eerste vrouwelijke raadslid. In het Heerlen van 1919 was zij 'een wel zeer opvallende verschijning'.¹⁵

Tijdens Geijs' installatie in september 1919 achtte burgemeester M.A.M. Waszink (1913-1926) zich verplicht haar een 'gewetensvraag' te stellen, namelijk of er voortaan nog gerookt mocht worden. Maria Geijs, 'een grootmoedige vrouw', had hiertegen geen enkel bezwaar.¹⁶

Als gemeenteraadslid pleitte M. Geijs vooral voor vrouwelijke 'pia vota' (vrome wensen) zoals gemeentelijke zuigelingenzorg (consultatiebureaus), kinderspeelplaatsen, openbaar kleuter- en lager onderwijs en een gemeentelijke wasinrichting (openbaar badhuis), zo lezen wij in regionale dagbladen.

Willem Vliegen

Opening van de openbare badinrichting aan de Kapelaan Berixstraat op 15 februari 1923. Marie Geys-Rappange zit trots met het bereikte resultaat voor mede haar inspanningen daarvoor naast de burgemeester. (Foto: Collectie Rijkheyt, Heerlen)

Mijnwerkers, kamaraden !

Met ingang van heden is de

werkstaking

der ondergrondse werklieden, die bij de kolenvordering betrokken zijn, geproclameerd voor de mijn **Laura en Vereeniging**. Wij rekenen op uw **strijdlust en solidariteit**. Niemand neme het werk ter hand, niemand verlage zich om als onderkruiper op te treden. Eendrachtige strijd zal ons de overwinning brengen: het minimum loon en de 8-urendag.

Kameraden, nog eenige ernstige mededeelingen: **GEDRAAGT U ORDELIJK EN RUSTIG. Gaat kalm naar huis en blijft rustig thuis.** Geeft geen aanleiding tot ongewenscht ingrijpen, waartoe uw vijanden zoo gaarne hun toevlucht zouden willen nemen.

De Nederlandsche Mijnwerkersbond zal u door manifesten volledig van den stand van zaken op de hoogte houden. Volgt deze leiding, kalm maar vastberaden, en laat u door niets van de wijs brengen.

Laat u geen vrees aanjagen. Men kan u niet uw woning uitzetten. Dit zijn praatjes zonder grond, er op berekend om de zwakke broeders te beïnvloeden.

Een staking is geen contractbreuk, zooals bij rechterlijke beslissingen werd uitgemakt. Ook deze praatjes zullen geen invloed op U mogen hebben.

Kameraden, bedenkt dat de omstandigheden gunstig voor ons zijn. Met de meest-mogelijke bezadigheid hebben wij getracht langs vredelievenden weg onze billijke eischen doorgevoerd te krijgen. De mijndirecties konden niet aantoonen, dat die eischen voor inwilliging niet vatbaar zijn. Zij wilden strijd en wij hebben dien strijd te aanvaarden, nu daarvoor de gunstige tijd is gekomen. Men kan onze arbeidskracht niet missen. Als wij eenigszins en volhardend achter onze eischen staan, moet de overwinning aan ons zijn. Pogingen om slachtoffers te maken zullen niet alleen afstuiten op de eendrachtige wil van de mijnwerkers, maar ook op de noodzakelijkheid om alle voorradige krachten in dezen tijd van kolennood zoo spoedig mogelijk weer aan te wenden.

Kameraden, hoog de solidariteit !

Keert allen naar uw woonplaats terug. Het stakingsbureau van den Ned. Mijnwerkersbond in Uw plaats zal u leiding geven. Vertrouwt op uw besturen.

Eendrachtige strijd zal ons de overwinning bezorgen.

Voor de Nederlandsche Mijnwerkersbond,
J. D. ELFERS, Voorzitter.

DONDERDAG, 21 Juni 1917.

Wat het basisonderwijs betreft had zij bijzondere opvattingen. Zo vreesde zij voor 'overbevolking' van klassen, opteerde zij voor maximaal 30 leerlingen per klas en pleitte zij voor opheffing van de scheiding tussen jongens- en meisjesscholen. 'Zij had er nooit iets ongewoons in gezien dat jongens en meisjes in dezelfde klas onderwezen werden.'¹⁷ Echter, niet alleen het (basis)onderwijs en de (jeugd)gezondheidszorg lagen haar na aan het hart, ook andere items als volkshuisvesting, werkloosheidsbestrijding en arbeidsbemiddeling hadden haar aandacht. Zij maakte deel uit van verschillende raadscommissies.¹⁸

Maria Geijs behoorde niet tot de bestuurlijke top van Heerlen. Haar netwerk en haar invloed waren beperkt. Volgens gegevens van de historicus Marcel Brylka waren de SDAP-politici Geijs-Rappange en Smid eerst en vooral via Jan Maenen, lid van

de R.K. Staatspartij, met het machtscentrum verbonden.¹⁹ Vergeet niet dat mevrouw Geijs geen 'echte Heerlense' was, niet rooms-katholiek en bovendien lid van de 'rode familie'. De SDAP werd vaak verguisd door katholieke notabelen en geestelijken: het 'rode gevaar' ondermijnde de Limburgse, katholieke samenleving en moest derhalve bestreden worden.

Tweespalt binnen SDAP-Heerlen

Binnen de SDAP-Heerlen²⁰ was het in de jaren '20 van de vorige eeuw op diverse fronten erg onrustig. Dit was een publiek geheim. Steeds meer conflicten deden zich voor; er was een interne machtsstrijd gaande. 'Geheime vergaderingen' werden gehouden, ook ten huize van M.S. Geijs-Rappange. In 1919 moest J.H. Elfers, de voorzitter van de Algemene Nederlandse Mijnwerkersbond (ANMB), het veld ruimen. Door de mislukte mijnwerkersstaking van 1917 en het toetreden van de ANMB tot de Contactcommissie, een overlegorgaan van mijndirecties en vakbonden, was Elfers bij zijn achterban in diskrediet geraakt. Hij zou te gematigd zijn. Bovendien was hij in opspraak geraakt wegens (vermeende) smokkel van palmpittenmeel, bestanddeel van margarine, naar Duitsland. Zijn opvolger, voormalig beroepsmilitair Van der Bilt, zocht in 1921 meer en meer toenadering tot de Christelijke Mijnwerkersbond. Zodoende trachtte hij de Limburgse (mijn)arbeiders te winnen voor de ANMB. Vervolgens raakte hij in hevig conflict met W. Smid, voorzitter van de socialistische raadsfractie en bezoldigd secretaris van de

ANMB. Smid trad af als ANMB-secretaris, werd mijnwerker op de 'Emma', en begon een felle actie tegen de ANMB.

Nadien ontwikkelde zich binnen coöperatie 'Glück Auf' een ernstig geschil over de leiding. Er ontstonden twee verschillende besturen die ieder voor zich het beheer van de coöperatie opeisten. Er werd een juridische procedure aangespannen.

Ook ontstond er een felle strijd tussen Van der Bilt en H. van der Ploeg, gewestelijk partijsecretaris van de SDAP.²¹ Van der Ploeg was het volstrekt oneens met Van der Bilt. Deze strijd zou tot 1927 voortduren. Het gehele gewest werd door de onderlinge strijd verscheurd. Uiteindelijk liet de SDAP Van der Ploeg vallen. G. Lindeijer, SDAP-propagandist te Zeeland, kwam in 1929 naar Limburg om puin te ruimen.

Bij de machtsstrijd tussen Van der Bilt en Van der Ploeg was ook de Heerlense SDAP-raadsfractie betrokken. Tussen Van der Ploeg en de fractie bestonden allerlei meningsverschillen en spanningen. De fractie voelde zich door Van der Ploeg bedreigd. Van der Ploeg vreesde voor een royement. Het partijbestuur trachtte orde op zaken te stellen en de broedertwist te beëindigen. De tweedracht bleef echter voortwoekeren: er moest ingegrepen worden. Tijdens een afdelingsvergadering in maart 1922 werden het beleid en de houding van de raadsfractie met grote meerderheid van stemmen (58 tegen 13) afgekeurd. Daarop dienden M.S. Geijs-Rappange, W. Smid, M. Noordijk en H. Garritsen hun ontslag als raadslid in. In juli 1922 namen zij afscheid van de raad. Burge-meester M.A.M. Waszink bedankte hen hartelijk voor de prettige samenwerking ondanks herhaaldelijk optredende wezenlijke meningsverschillen met andere raadsleden. Voor de toekomst wenste hij hen alle goeds.

Eveneens in 1922 namen de gewezen Heerlense SDAP-raadsleden Geijs-Rappange en Smid ontslag als SDAP-Statelid. Het Centraal Stembureau Maastricht wees de heren J.H. Elfers (Heerlen) en J.C. Sleede (Roermond) aan om de SDAP-vacatures te vervullen. Daarmee kwam een einde aan de politieke loopbaan van Maria Geijs-Rappange in Limburg.

Later zouden nog meer vooraanstaande SDAP'ers het Limburgse strijdtoneel verlaten, onder meer de eerdergenoemde Van der Ploeg. De onderlinge ruzies bleven echter voortduren, hetgeen een dalend ledenaantal tot gevolg had. *'Wellicht houdt de ruzie op, wanneer er in en om de S.D.A.P. in Limburg geen baantjesjagers meer zijn die grijpen naar de macht. Want heel de ondergrond van het conflict is een machtskwestie en een baantjesjagerij'*, aldus een artikel in *De Tijd* van 14 december 1928.

Door de 'SDAP-afvalligen' werd op 16 december 1928 te Heerlen een nieuwe socialistische partij opgericht: de Sociaal Democratische Volkspartij (SDVP), een partij in de geest van de SDAP waarvan Van der Ploeg voorzitter zou worden.²² Deze partij zou echter geen lang leven beschoren zijn. Na 1931 is ze geruisloos van het toneel verdwenen.²³

Terug naar Amsterdam

Eind oktober 1924²⁴ verhuisde het echtpaar Geijs-Rappange naar Amsterdam.²⁵ Ook in Amsterdam was Maria actief. Zo was en bleef ze lid van de Nederlandse Vereniging tot Afschaffing van Alcoholhoudende Dranken en

van de Sociaal Democratische Vrouwenclub; een organisatie die ijverde voor emancipatie en politieke bewustwording van vrouwen.²⁶ Diverse malen nam zij deel aan manifestaties ter gelegenheid van de Internationale Vrouwendag, in Nederland voor het eerst gevierd in maart 1912. Bij tijd en wijle hield zij toespraken, bijvoorbeeld over het beroep van dienstbode en de mogelijkheid tot organisatie van huishoudelijk personeel.²⁷ Maria Geijs stierf op hoge leeftijd op 13 maart 1982.

* Marcel Krutzen is amateurhistoricus en publicist.

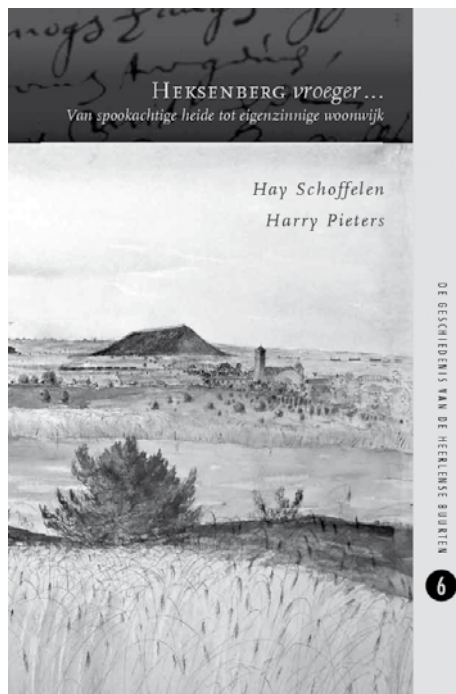
Marie Geys-Rappange (geheel rechts zittend) tijdens een bestuursvergadering van de Bond van Sociaal-Democratische Vrouwenclubs in maart 1930. (Foto: beeldcollectie Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam)

Noten:

1. De genealogische gegevens zijn getraceerd via www.pondes.nl. Geraadpleegd op 2, 3 en 4 maart 2014.
2. Rijckheydt Heerlen, Archief Gemeente Heerlen, Bevolkingsregister 1910-1940, gezinsblad Geijs.
3. <http://www.geni.com/people/Henri-Croiset/6000000020919447213>. Geraadpleegd op 22 maart 2014.
4. Jan Reerink, Piet Wetzels en Annemieke Klijn, *Honderd jaar over de rooien. De sociaal-democratie in Limburg van 1889 tot 1989*. [Sittard 1989].
5. R. Dieteren, *Mens en mijn. Een halve eeuw strijd, groei en bloei van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond*. [Heerlen 1953], 76.
6. Reerink a.w. 20, 29.
7. <http://www.damespad.nl/limburg/spraakmakende-vrouwen-in-limburg>. Geraadpleegd op 22 maart 2014.
8. Reerink a.w., 25/26; *De Tijd: godsdienstig-staatskundig dagblad*, 2 april 1919; *Algemeen Handelsblad*, 2 april 1919; *Nieuwe Tilburgsche Courant*, 2 april 1919; *Nieuwsblad van Friesland*, 8 april 1919; *Algemeen Handelsblad*, 21 mei 1919; *De Sumatra Post*, 20 juni 1919; *Limburgsch Dagblad* 15 januari 1920; *Limburger Koerier*, 20 oktober 1921; *Limburger Koerier*, 27 december 1921; *Limburgsch Dagblad*, 12 mei 1951; Maria Sara Geijs-Rappange (23 januari 1892-13 maart 1892), raadslid Heerlen: www.rijckheydt.nl. Geraadpleegd 22 maart 2014. Roelof Braad, *Stemmen in Heerlen in de negentiende eeuw*. Bewerking van een artikel van Roelof Braad in het *Limburgsch Dagblad* van 19 maart 1986, getiteld: Verkiezingen Heerlen, honderd jaar geleden.
9. Na de Statenverkiezingen in 1919 deed het hoogste aantal vrouwen hun intrede in de Statenzaal in Noord-Holland. Zie: *Nieuwsblad van Friesland*, 8 april 1919.
10. De R.K. Staatspartij kreeg verreweg de meeste stemmen (58543) c.q. zetels (38). De SDAP eindigde als tweede met 6900 stemmen en 4 zetels. Zie: *Nieuwe Tilburgsche Courant*, 2 april 1919.
11. *Algemeen Handelsblad*, 21 mei 1919.
12. In 1919 telde Limburg tien gemeenten waarin de SDAP een of meer zetels had behaald: Maastricht (9), Heerlen (4), Meerssen (3), Venlo (2), Schaesberg (2), Brunssum (1), Gennepe (1), Hoensbroek (1), Roermond (1), Voerendaal (1). Zie: Reerink a.w., 25.
13. Gekozen werden: J. Maenen, W. Schweitzer, W. Jacobs, A. Scheepers, J. Savelbergh, H. Stins en H. Vandervelden.
14. K. Tuinman, *Geschiedenis van de verzuiling in Heerlen 1900-1920: een onderzoek naar kenmerken van rooms-katholieke verzuiling binnen enkele sociaal-economische organisaties gedurende de eerste twee decennia van de twintigste eeuw* [Brunssum 1991], 36.
15. M. Brylka, 'De bestuurlijke elite van Heerlen 1890-1930', in: *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg, deel XXXIII-1988* [Assen/Maastricht 1988], 135.
16. *Limburgsch Dagblad*, 12 december 1951.
17. *Limburgsch Dagblad*, 15 januari 1920.
18. *Limburger Koerier*, 20 oktober 1921.
19. Brylka, a.w., 139, 141.
20. *Limburger Koerier*, 22 maart 1922; 13 april 1922; 7 december 1922 *De Tijd: godsdienstig-staatskundig dagblad*, 24 april 1922; 9 december 1922; 14 december 1928; *Limburgsch Dagblad*, 3 juli 1922. Zie: Reerink a.w., 39, 40. L. Kreukels, *Mijnarbeid: volgzzaamheid en strijdbaarheid. Geschiedenis van de arbeidsverhoudingen in de Nederlandse steenkolenmijnen, 1900-1940* [Assen 1986], 329 e.v.
21. Over deze strijd werden door de Heerlense politie geheime rapporten uitgebracht aan de CID (Centrale Inlichtingen Dienst). Zie: <http://www.historici.nl/pdf/cid/0800-0899/853.pdf>. Geraadpleegd 22 maart 2014.
22. *Leeuwarder Courant*, 17 december 1928. *Limburgsch Dagblad*, 18 december 1928.
23. Zie: http://www.historici.nl/pdf/kpp/sociaal-democratische_volkspartij.pdf. Geraadpleegd 22 maart 2014.
24. *Het Volk: dagblad voor de arbeiderspartij*, 12 november 1931; 3 december 1931; *Utrechts volksblad: sociaaldemocratisch dagblad*, 31 maart 1938
25. Zie noot 2 en Brylka, a.w., 135.
26. De Bond van Sociaal-Democratische Vrouwenclubs (BSDVC), opgericht in 1908 op initiatief van Mathilde Wibaut en Carry Pothuis, had volgens Wibaut niet alleen tot taak propaganda onder vrouwen buiten de partij te maken, maar ook te werken aan de zelfstandigheid en bevrijding van vrouwen. Het duurde tot 1914 voordat de BSDVC binnen de partij landelijke erkenning kreeg.
27. *Het Volk*, 3 maart 1930.

AANGESTIPT ...

Door Koos Linders en Anita Quaedackers

Heksenberg vroeger ... Van spookachtige heide tot eigenzinnige woonwijk.

Door Hay Schoffelen en Harry Pieters, [Heerlen, 2014], 308 p. geïll. ISBN 978-90822416-0-0. Prijs: €22,50.

Het boek Heksenberg vroeger... Van spookachtige heide tot eigenzinnige woonwijk is verschenen als deel 6 in de reeks 'De geschiedenis van de Heerlense buurten'. Het is een bijzonder informatief en lezenswaardig boek geworden over de geschiedenis van de wijk Heksenberg vanaf de prehistorie tot heden, waarbij het accent op de ontwikkelingen na 1900 ligt. Het boek is thematisch opgezet en begint met de beschrijving van De Heksenberg in historisch perspectief: de oorspronkelijke naam Essenberg of Hessenberg, de straatnamen en de achtergronden van onder andere kasteel Roebroek. De ontwikkeling van de mijnbouw vanaf het begin van de 20^e eeuw is allesbepalend geweest voor de Heksenberg en krijgt in het hoofdstuk Gaten

graven... dan ook prominente aandacht. Ook de bruinkoolontginningen en de winning van zilverzand komt uitgebreid aan de orde.

De hoofdstukken 'Wonen', 'Het Rijke Roomse leven...' en 'Onderwijs' tonen de grote invloed van de Katholieke Kerk op het leven in de wijk. Het is van belang om te vermelden dat de auteurs deze invloed niet geïsoleerd bespreken, maar plaatsen in de ontwikkeling van de streek, ja van de hele provincie, respectievelijk het hele bisdom. Het is een milde beschrijving geworden met gevoel voor de verhoudingen in die tijd. De lezer kan een glimlach niet onderdrukken, wanneer hij/zij de beschrijving leest van het pastorale en sociale werk van pater Justus Merks in het woonwagenkamp. Pater Merks deed zijn werk vanuit een door pater Martinus (abusievelijk hier Martinus genoemd) Briels, tekenleraar aan de St. Bernardinus HBS te Heerlen, ontworpen woonwagen. Toen zes jaar later bij de ingang van het woonwagenpark een groot kruis werd geplaatst, waren bij deze feestelijke gebeurtenis kerkelijke én wereldlijke autoriteiten gebroederlijk aanwezig. Limburg moest immers, op grond van het motto 'restaurare omnia in Christo', in christelijke, liefst katholieke handen blijven en gewapend worden tegen het oprukken van de liberalisme en socialisme. De beschrijving van de St. Gerardus Majella kerk als meest markante punt in de wijk is zeer uitgebreid en voorzien van

prachtige illustraties in kleur. Een overzichtelijke kroniek van de parochie vergemakkelijkt het ordenen van de overige informatie over het wel en wee van de Heksenberg: de familiefeesten, het rijke verenigingsleven, de zang-koren, carnaval, jeugd- en jongerenwerk en het onderwijs. In het hoofdstuk 'De mensen van de wijk' worden enkele markante personen uit de wijk voor het voetlicht gebracht. Ook het 'Zakenleven', de economische motor van de wijk, krijgt de nodige aandacht.

Heksenberg is een sterke en eigenzinnige gemeenschap, zo blijkt ook uit de ontwikkelingen van de laatste jaren. De strijd tegen de gedoogzone/tip-pelzone en het conflict met de gemeente over het behoud van de accommodatie van de voetbalclub worden door de auteurs aangevoerd als bewijs van deze kwalificatie van de wijk. Ofschoon de sympathie van de auteurs duidelijk bij de wijk ligt, valt ook hier de afgewogen beschrijving op.

De vraag of Heksenberg blijft, wordt door de auteurs positief beantwoord, maar ze voegen er wel aan toe: in welke vorm? Want: "Bie God en bie d'r Heksenberg is alles meugelik". (KL)

Rode kralen Witte kralen. Herinneringen van "ing Landgravin".

Door Marijke Ozek-Gulpers, [Landgraaf 2012], 202 blz. Prijs € 10,-

Na de dialectbundels Gedanke van ing "Landgravin" [1986], Geveulens van ing "Landgravin" [1990], Neswermdede, Gedichte van ing "Landgravin" [1994] en Wie sjoëën ós Limburg(s) is [2003] verscheen in juni 2012 de vijfde bundel van de Landgraafse Marijke Ozek-Gulpers. Voor Rode kralen putte "Landgravin" Marijke Ozek uit haar herinneringen. In haar eigen woorden: "Het is een Nederlandstalig monumentje geworden van authentieke vertellingen, nostalgische verhalen en een kleine selectie gedichten in mijn moedertaal."

Marijke Ozek, geboren in 1929, inmiddels dus 85 lentes jong, neemt de lezer met tachtig verhalen en gedichten mee naar het dagelijkse leven van het Schaesberg van vroeger en nu. De bundel draagt de titel van een van

de laatste bijdragen: Rode kralen ... witte kralen. In dit (Nederlandstalige) gedicht vergelijkt zij het mensenleven met een kralensnoer waaraan iedere dag een kraal toegevoegd wordt: een blinkende parel, een loodzware steen, een traanvormige glazen kraal en heel soms een klein diamantje. Eens zal het sieraad af zijn en is ons leven voltooid. Ook de afwisseling van Nederlandstalige verhalen met gedichten in het Schaesbergs dialect doet denken

aan een tweekleurig kralensnoer. De vaak humoristische verhaaltjes roepen verloren gewaande herinneringen terug terwijl de dialectgedichten soms wat dieper graven, maar altijd weten te raken.

Dit charmante kralensnoer is leest lekker vlot weg en is een aanrader voor iedereen die graag leest over het leven van vroeger! (AQ)

Keurkeulse Mankamer Heerlen 1419-1482.

Door Wim Nolten, Heerlen 2013. Uitgave in eigen beheer. Prijs: € 24,95. Het boek is te koop via Wim.Nolten@ziggo.nl.

Het is minutieus monnikenwerk, het transcriberen van moeilijk leesbare akten uit de 15^e eeuw. Wim Nolten is met dit werk bekend en heeft ook nu weer voor geïnteresseerden de toegang geopend tot de teksten van akten van leenverheffingen van de Keurkeulse Mankamer van Heerlen uit de periode 1419-1482 (RHCL, Landen van Overmaas, inventarisnummers 6403 en 6404). Deze Mankamer was gevestigd in het 'Manhuis' aan de Emmastraat in Heerlen. Na een brand in 1870 is het huis niet meer herbouwd.

De Mankamer was een gerechtshof dat viel onder het aartsbisdom Keulen en zorg droeg voor de lenen en de leenverheffingen die onder de Kamer ressorteerden, zoals bijvoorbeeld

Carisborg, Eyckholt, Ter Worm en Ten Esschen. Ook werd door de Kamer rechtgesproken bij eventuele geschillen.

De hier gepresenteerde transcriptie is als bronnenboek met name van belang voor diegenen, die geïnteresseerd zijn respectievelijk zich bezighouden met middeleeuwse sociaaleconomische geschiedenis en/of met genealogie. Het boek is voorzien van een index, waardoor het zoeken van namen aanzienlijk vergemakkelijkt wordt. (KL)

COLOFON

Deze uitgave wordt mede mogelijk gemaakt door subsidies van de Gemeenten Heerlen en Brunssum.

Nadruk van artikelen of gedeelten daarvan zonder vergunning van de redactie is verboden. De inhoud van de ondertekende artikelen blijft voor de verantwoordelijkheid van de schrijvers.

Uitgave: Stichting Historische Kring 'Het Land van Herle'
p/a Postbus 1, 6400 AA Heerlen. Tel. 045-5604582. E-mail: redactie@landvanherle.nl
web: www.landvanherle.nl
Bankrekening: ING 2069907

Bestuur: ing. K. van Nuys, voorzitter; vacature, secretaris; H. Otten, penningmeester; R. Braad; mr.ir. J. Smeets; drs. A. Quaedackers.

Redactie: R. Braad, hoofdredacteur; S. van Daal BA; drs. M. van Dijk; dr. F. Gerards; drs. K. Linders, redactiesecretaris; W. Nolten; drs. A. Quaedackers, eindredacteur; drs. D. Smeets-Habets.

Richtlijnen voor de auteurs: Artikelen kunt u per post of liever per e-mail sturen naar de redactie. Nadere richtlijnen voor het aanleveren van kopij vindt u op de website of worden op verzoek toegezonden.

ISSN 0166-2988
Jaargang 64

Verschijnt driemaandelijks. Abonnementen per jaar € 17,50 of € 16,50 per automatische incasso. Looptijd van een abonnement uitsluitend per kalenderjaar. Bij tussentijdse bestellingen worden reeds verschenen nummers nageleverd. Los nummer: € 5,- excl. portokosten.
Prijs van dit nummer: € 5,00

Vormgeving: Lieke Boumans-Willems, Hoensbroek.
Druk: Schrijen-Lippertz

